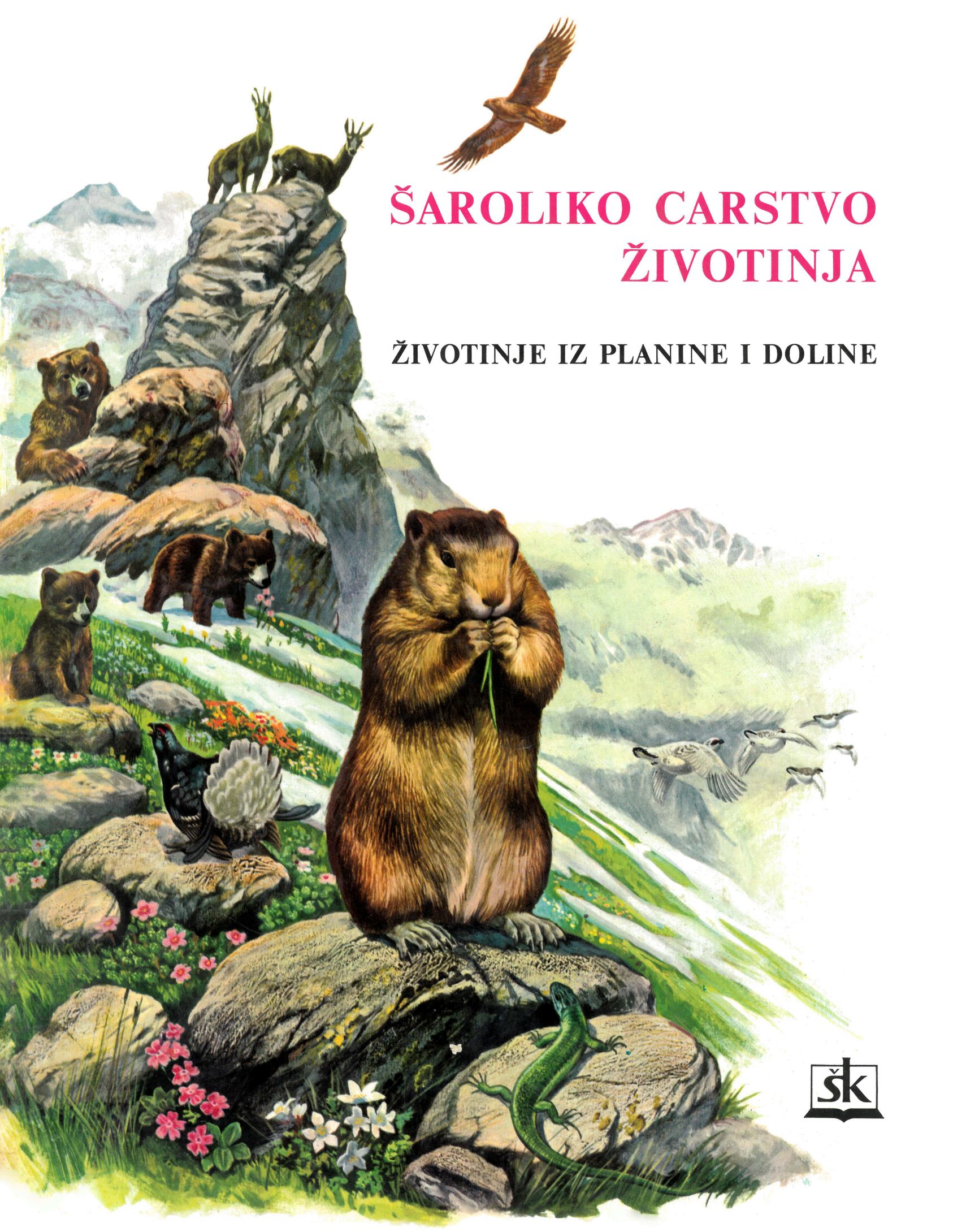

ŠAROLIKO CARSTVO ŽIVOTINJA

ŽIVOTINJE IZ PLANINE I DOLINE

ŠK

Priručnik za poznavanje prirode i biologiju

ŠAROLIKO CARSTVO ŽIVOTINJA

ŽIVOTINJE IZ PLANINE I DOLINE

»Školska knjiga«, Zagreb • »Delo«, Ljubljana

Školska knjiga • Zagreb • • Delo • Ljubljana

Naslov talijanskog originala

GUARDA E SCOPRI GLI ANIMALI
DELLA MONTAGNA E DELLA VALLE

© Copyright 1968
by Casa editrice AMZ e Produzioni editoriali D'AMI Milano, Italia
Direktor izdanja RINALDO D. D'AMI

Stručni savjetnik

LORENZO ORLANDI

Redaktori teksta

RINALDO D. D'AMI i ALFREDO TRINCIA

Ilustratori

SERGIO BORELLA, GENNY BUCCHERI, DINO BUSETTO,
GIOVANNI CASELLI, NATALE FEDELI, GIUSEPPE FESTINO,
EZIO GIGLIOLI, HEROS KARA, BRUNO PENNISI,
M. FAUSTA VAGLIERI, GUIDO ZUCCA

Preveo i adaptirao

JURAJ BUKŠA

Stručni konzultant

dr STJEPAN ČANADJIJA
direktor Hrvatskog narodnog zoološkog muzeja

Izdavačko poduzeće ŠKOLSKA KNJIGA, Zagreb, Masarykova 28 — *Za izdavača:* JOSIP MALIĆ — *Urednik:* JURAJ BUKŠA — *Tehnički urednik:* MIRA BEUTZ — *Lektor:* MILADA PINDULIĆ — *Korektor:* MIRJANA JOZIĆ — Tisak dovršen u tiskari ČGP »Delo«, Ljubljana u srpnju 1974.

Daleke planine oduvijek plijene naše čeznutljive poglede i uzbuđuju maštu, a još više kad se nađemo u podnožju kakvoga kamenog diva koji svojim oštrim vrhuncima para slojeve oblaka i strši u samo nebo. Sve nam se čini tiho, nepomično, mrtvo, skamenjeno, sleđeno — kad izdaleka promatramo divljačnu planinu. No ako srcu ne odolimo pa se odvažimo na planinarski izlet, opazit ćemo uskoro da oko nas na sve strane vri život, pritajen doduše, jer su stanovnici planina i planinskih dolina većinom nepovjerljivi i strašljivi stvorovi, pa se mnogi tek po mrkloj noći izvlače iz svojih dobro prikrivenih skrovišta i polaze u potragu za hranom. A smjeli alpinisti — planinari koji se ukoštac hvataju s najnepristupačnijim vrletima i najstrmijim gorskim vrhuncima — posvjedočit će nam da život ne prestaje ni u predjelima vječitoga snijega i leda.

Svaka je planina poput goleme višekatnice. Najniži su katovi obično obrasli gorskim šumama, bjelogoricom u nižim, crnogoricom u višim predjelima. Iznad šume su katovi grmlja, kleke i kržljavog raslinja koje odolijeva naletima planinskih vjetrušina. Još su više travnjaci, a iznad njih je krov planinske višekatnice — sam ljut kamen ili vječiti snijeg i led gorskih vrhunaca.

Planinski životinjski svijet mirno je živio u pradavno doba svojim divljačnim životom otimajući od škrte prirode što je potrebno za održavanje gola života. Čovjek se tada još nije usuđivao zalaziti daleko u te negostoljubive i opasne krajeve. Mračne su ga šume strašile svojim skrivenim opasnostima, planine svojim liticama i provalijama. Zato je onamo smještao strašan svijet čudovišta iz mašte: zmajeve i zloduhe, divove i vještice, vile i božanstva.

Postupno je čovjek svladavao svoj strah i svladavao planinu. Sjekao je šume, izvodio stoku na proplanke, krčio ceste po gorskim bokovima, probijao brda i planine, podizao žičare, gradio ljetovališta i zimovališta »između neba i zemlje«. Time je, i nehotice, planinskome živom svijetu oduzimao njegov naravni okoliš, prisiljavao ga da se povlači u još neprohodnije guštare, u još divljije stjenjake. A čovjek-lovac, željan rijetka plijena, prorijedio je planinsko životinjstvo do te mjere da su mnoge vrste danas zaštićene zakonima o očuvanju prirode.

Sve su to razlozi zašto u slobodnoj prirodi rijetko susrećemo zanimljive predstavnike planinskoga životinjskog svijeta. Ova knjiga, opremljena sa 245 slika u boji, želi vam približiti život dalekih planina i dolina. Prirodoslovci i slikari nastojali su da vam u njoj na prisan i dostupan način otkriju mnoge zanimljive pojedinosti. Tako ćete saznati da ima i trorepih zelembaca, da u mravinjaku rusoga mrava može biti i više milijuna stanovnika, da i u jednom dijelu Evrope žive majmuni u slobodnoj prirodi, da je zdepasti medvjed spretan ribolovac.

Još ćete mnogo toga doznati iz ove knjige. Jer — planine i doline pune su zanimljivih tajna.

Izdavač

Orao krstaš

Priča je načinila orla kraljem ptica. I kad ga tako gledamo — samosvjesna držanja, ponosito uzdignute plemenite glave, smjela i okrutna pogleda, naoružana snažnim kljunom, oštrim pandžama i silnim krilima — nećemo se čuditi što je ta velika ptica uzvišena u legendarni simbol, što je njezin lik na mnogim grbovima i zastavama. Orao je doista neosporan vladar zračnih visina te gospodari nad beskrajnim obzorjem. Obdaren sposobnošću da s visine, na kojoj ga mi sa zemlje jedva naziremo poput tamne točke, ugleda na zemlji zeca, miša ili zmiju, sunovraćuje se strmoglavce neslućenom brzinom na skamenjenu žrtvu, grabi je svojim nesmiljenim čaporcima i nosi sa sobom uvis. S istom će se spretnošću baciti na pticu u zraku i ščepati je u brišućem letu. Loveći tako sve što svladati može u zraku i na zemlji, orao je pravi zatornik planinskoga pernatog, dlakavog i ljuskavog svijeta.

Jeste li znali?...

... da napadu orla krstaša neće izmaći ni lukava lija ni bodljikavi jež? ... da je orao krstaš, kojega zovu još i krunaš, dug do 90 cm, a raskriljen mjeri do 190 cm? ... da je od njega nešto veći suri orao, a da je naš najveći orao veliki orao ribič? (Raskriljen mjeri do 2,5 m. Upola je manji patuljasti orao.)

1/5 prirodne veličine

Najmilija hrana

sisavci

gmazovi

ptice

U planinskim zračnim prostranstvima ovakvi sukobi nisu rijetki. Ovdje se gavrani spore s orlom krstašem o prevlast u zajedničkome lovišnom prostoru. Orao je u našoj zemlji nekada bio česta ptica; danas je tako rijedak da ga štiti poseban zakon.

Kad se orlova obitelj poveća, teško je nasmagati hrane. Tada se orlovi znaju odvažiti pa se zalijeću u doline nasrćući na stoku. Navalit će i na pastira kad stane u obranu stada. (Ipak, glavna su im hrana manji divlji sisavci, ptice i gmazovi.)

Kad zimi zamete ljuta vijavica, orlica svojim tijelom zaklanja pahuljaste mladunce. Orlovi gnijezda viju uvijek u istim izdupcima među urvinama. Tako se s godinama nakupi ondje sila granja i žilja pa gnijezdo naraste i više metara visoko.

U orlovu su gnijezdu najčešće po dva orlića. Koji je od njih nasrtljiviji i jači, preotimat će hranu drugome. Tako će njegov brat-suparnik, mučen gladu, zaostajati u rastu i snazi, sve dokle ga jednoga dana jači nebrat naprosto ne izbaci iz gnijezda.

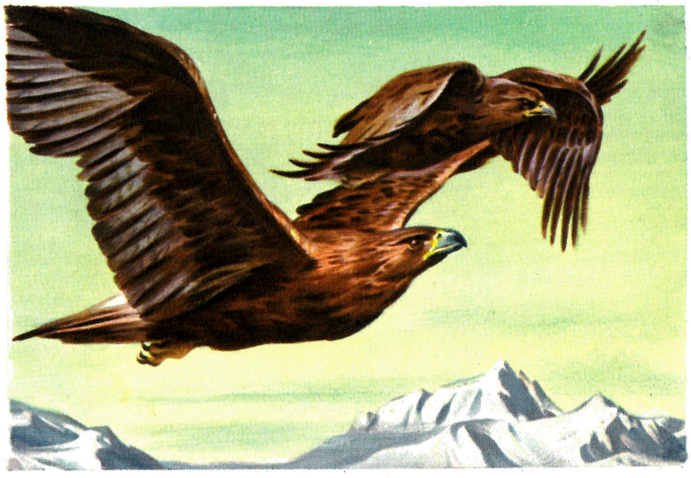

Prošla su dva mjeseca otkako se jedini preostali potomak izvalio iz jajeta. Opernatio je, a veličinom i snagom gotovo da ne zaostaje za roditeljima. Došlo je vrijeme da mu oni dadu prvi »sat letenja«: gurnut će ga iz gnijezda i prisiliti da poleti.

Orao je brz letač (postiže i 200 km/h) pa će sustići i najhitrije četveronošce. Ovog su orla pripitomili mongolski stočari i obučili ga lovu na vukove koji im desetkuju stoku. Pred strašnim krilatim neprijateljem vuk uzalud traži spas u bijegu.

Kozorog

Dostojanstveno nepokretan na grebenitu izboku alpskoga vrhunca, kozorog se jasno ocrtava u nebeskome modrilu. Tu on gospodari gorskim vrletima i bezdanima; izaziva ih uvijek iznova na dvoboj — i svaki ih put svladava vratolomnim skokovima. Ova životinja, nabijena mišićima i snagom, blage je naravi, premda bismo rekli da opasno prijeti strašnim oružjem: onim nerazmjerno velikim i čvornatim rogovima koji joj uspravno strše na tjemenu. Iskustvo iz susreta s čovjekom učinilo je kozoroga nepovjerljivim i strašljivim stvorom.

1/6 prirodne veličine

Sveden nerazumnim lovom na ciglih nekoliko stotina primjeraka, ovaj plemeniti rođak naše domaće koze danas je rijedak ukras Alpa, gdje je u davnini bio veoma rasprostranjen. Zato ga danas čuvaju u zaštićenim područjima, pa tako živi stotinjak kozoroga na tri mjesta u slovenskim Alpama: na pobočjima planina Begunjščice i Brana te u dolini Zadnice u Trenti.

Jeste li znali?...

... da se po čvorovima na rogovima ne procjenjuje životna dob kozoroga, nego njegovo zdravlje? (Što je ono krepkije, čvorovi su veći.) ... da u godinama gladne paše rogovi neznatno rastu i na njima se ne stvaraju novi čvorovi? ... da su rogovi u ženke kao i u domaće koze?

Najmilija hrana

trave

listovi gorčaca (encijana)

Među vrletima osnivaju jarci »muške klubove« u koje ženke nemaju pristupa. Ovima ne preostaje drugo nego da se sve do doba parenja zadržavaju na nižim pristrancima. Kozorozi izlaze na pašu pretežno noću, a danju se skrivaju među stijenjem.

Dohodi vrijeme svadbovanju. Jarci, koji su dotada živjeli u bratskoj slozi, postaju odjednom ljuti suparnici. Gorom ječe njihovi ljubavni dozivi, ali i trijesak rogovlja u borbi. Boj se bije mahom na strmenitim liticama pod kojima zjape bezdani.

Parovi se poslije svadbe raziđu: svatko ode svojim putem. Kozorog ne pati od vrtoglavice. Nema mu zato milije zabave nego verati se po hridinama i nadvijati se nad strahotne provalije prateći pogledom kamenje koje se ruši uz zaglušan štropot.

Unatoč nemaloj težini (koja u dobro uhranjena jarca zna premašiti 100 kg) kozorog neobjašnjivo lako izvodi prave prelete s jedne hridi na drugu. Šiljasti mu papci osjete i najsitnije uporište u glatkome stijenju pa se kozorog može u hipu zaustaviti.

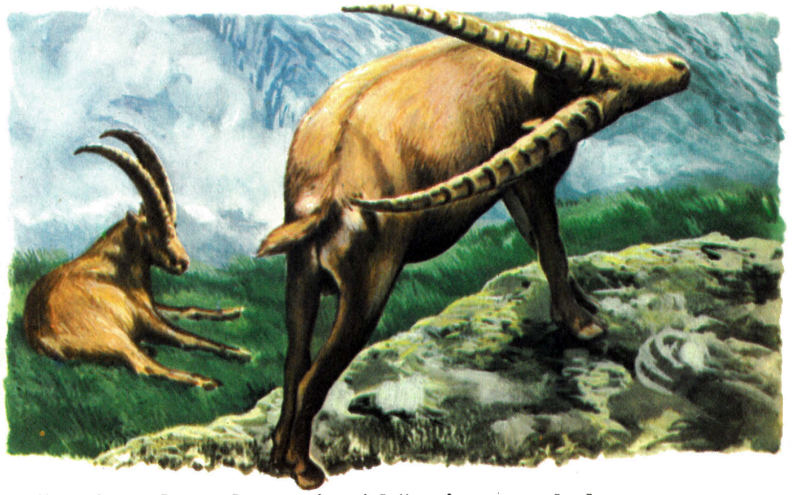

U časovima odmora kozorozi se izležavaju na proplanku prepuštajući se užitku preživanja i sunčanju pod oštrim zrakama planinskog sunca. Nakon toga se, odmoreni, čiste i uređuju. Vršcima svojih dugih rogova jarci mogu dosegnuti sve do samoga repa.

Alpska bijelka

Teško bi za ovu milu i tihu pticu bilo reći da je kaćiperka i gizdelinka. A ona ipak svake godine triput mijenja pernato ruho, što je među pticama prava rijetkost. Ne radi ona to iz hira ni obijesti, nego iz ljute nevolje. Kao što se bojom mijenja njezin okoliš tijekom godine, tako se i bijelka prilagođuje okolišu kojim se kreće, pa ima smeđe ljetno, sivkasto prijelazno i bijelo zimsko ruho (i tek u ovome posljednjem opravdava svoje ime!) Tim se promjenama ptica lakše krije oku svojih progonitelja, koji u divljoj i negostoljubivoj planini ne puštaju šale ni komadića mesa. No alpska je bijelka hitra i oprezna pa će se u pravi čas pritajiti među grumenjem zemlje i kamenjem, ili u snijegu, a isto tako će u pravi čas prhnuti ravno uvis ako se zlo oko ne dade zavarati njezinim vještim prikrivanjem. Bijelka će podnijeti i najstrašnije zimske studeni. A kad zaurlaju planinske vjetrine i od mraza puca drvlje i kamenje, zaklonit će se — u snijegu: iščeprkat će rupu ili čak hodnik i tu se pritajiti dok ono najgore ne umine. Alpska bijelka živi na dalekom sjeveru i u visokim Alpama. A u davno, ledeno doba živjela je na čitavom prostoru od Alpa do polarnih krajeva. Kako je otopljavalo, tako se povlačila za snijegom, upravo tražeći surove životne okolnosti, koje druge, nježnije životinje izbjegavaju.

Jeste li znali?...

... da je rep mužjaka alpske bijelke tamniji nego ženkin? ... da bijelka može poput lepeze rastvoriti svojih šesnaest repnih pera i time se dičiti kao i puran? ... da alpsku bijelku na sjeveru love, smatrajući je cijenjenom divljači?

2/3 prirodne veličine

Najmilija hrana

kukci i njihove ličinke

borovnice i druge bobe

Ženka je u priprosto gnijezdo izlegla 6—10 jaja pa leži na njima i grije ih. Mužjak smatra da se to njega baš ništa ne tiče pa sa svojom družbom bezbrižno tumara okolnim šumama, a obitelj mu je deseta briga. Pilići će se izleći za 3—4 tjedna.

Golema je planina i surova i u sebi krije tisuću opasnosti, znanih i neznanih. Brižna alpska kokoš (kako također nazivaju bijelku) uči svoje nestašne potrkušce da se na njezin znak uzbune skriju bilo gdje. Tu će, nepomični, čekati da opasnost prođe.

Ovakvu sliku ne možete vidjeti u naravi jer ona prikazuje alpsku bijelku u tri različita godišnja doba, odjevenu na tri različita načina. Zimi oblači bijelu bundicu, smeđastu opravu nosi u proljeće, a priprostom sivkastom haljinom odijeva se u jesen.

Među nožnim prstima bijelka ima jastučiće. Oni joj omogućuju da po snijegu trči kao da ima krplje na nogama. Čvrsti joj nokti dobro dođu kad se kreće po ledu. Kljun joj je čvrst i oštar pa joj umjesto trnokopa služi za kopanje po zemlji ili snijegu.

Bijelka »zna« da bi njezini tragovi u snijegu mogli namamiti lisicu ili drugoga grabežljivca. Zato »ide u krevet« ravno iz zraka. Kad otkrije gdje je snijeg najmekši, sunovrati se u nj i nestane je. A uokolo neće ostati nikakvih izdajničkih tragova!

Kad se bijelka u proljetnom ruhu šćućuri, možete kraj nje proći ni korak daleko, a da je ne spazite. Tako zgurena najsigurnije je skrivena, pa će uzletjeti tek ako, na primjer, posegnete za cvijetkom koji raste tik do mjesta gdje se ptica pritajila.

Alpski bijeli zec

Visoko u planini, gdje posljednje vlati trave proviruju iz snijega, domaja je živahnoga i lukavoga alpskog bijelog zeca. Dvije su u njega odore. Zimi, kako vidite na slici, oblači bijelu bundicu, na kojoj mu može pozavidjeti i sam zerdav. Sva je bijela bjelcata, samo vršci ušesa ostaju crni. A ljeti, kad bijelu bundicu »odloži u naftalin«, zekonja se odijeva u sivkastožućkasto krzno, bojom posve u skladu s okolinom u kojoj živi. Jedino je u travnju, kad se linja, sav šarenkast i pjegav. Teško je nejaku strašljivcu tavoriti u negostoljubivoj planini. Dok među klekovinom ima škrtoga planinskog bilja, još kako-tako. Ali kad zima pritisne i zametu snjegovi tako da se ni očajničkim čeprkanjem po toj bijeloj pustoši ne može ni do ciglovetne travke, nema zecu druge, nego stisni srce nejunačko pa hajd' u dolinu ne bi li našao što da pod zub stavi. Posluži li ga sreća, nabasat će na napuštenu planinsku kolibu. Nema li druga skloništa, zavući će se u stog sijena negdje na kraju sela, nadohvat najljućim svojim protivnicima: čovjeku i psu. Ali nisu samo snijeg i zima nevolje koje taru bijednoga dugoušca. Nema u gori zvijeri ni ptice grabljivice koja ga ne bi smatrala bogomdanom pečenkom. Zato se kukavac prekodan skriva bilo gdje, a obnoć izlazi na svoja pasišta. Usprkos takvu mučnu životu, alpski se zec hrabro hvata ukoštac sa svim teškoćama s pravom tvrdoglavošću rođenog planinca.

Jeste li znali?...

... da bijeli zec u našoj zemlji živi u Alpama i u drugim planinama Slovenije, najčešće iznad 1 300 m? ... da ga možemo uzgojiti i u zarobljeništvu, gdje će zaboraviti na svoju alpsku djetelinu te prihvatiti sve ono što jede i kunić?

1/2 prirodne veličine

Najmilija hrana

alpska djetelina

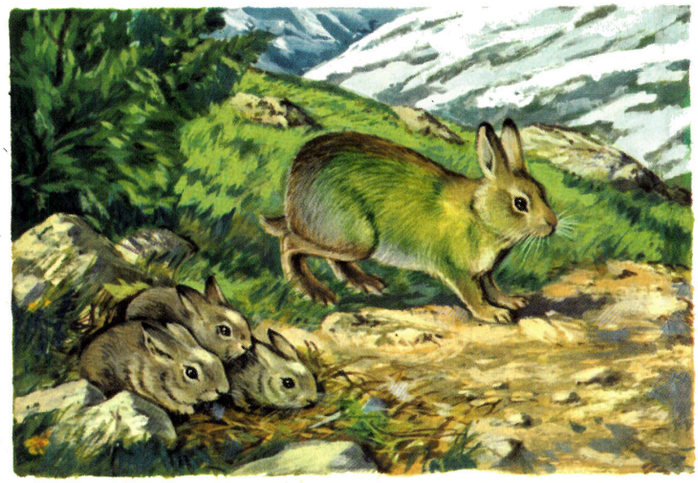

Ženka ima dvaput godišnje po 2 do 5 mladih (a iznimno ih bude i do 18!). Ovdje su svi u ljetnome ruhu, a mladunce krasi bijela pjega na čelu. Mališanima je od prvog dana jedna jedina pomisao na pameti: kako preživjeti? U tome im pomaže zaštitna boja.

Snijeg donosi jade i nevolje, ali i neke koristi. U snijegu zečevi kopaju skrovišta i pribježišta rujući do same zemlje u potrazi za travom. Ne bude li u tome uspjeha, zeko će se podignuti na stražnje noge i dosegnuti najniže grane crnogorice.

U snijegu ostaju tragovi zečjih šapa. Ti će izdajnički znakovi uskoro navući zecu progonitelja na vrat. Evo mu ovdje lije za petama. Zec u bijegu postiže 50 km/h, a skače i 4 m udalj. No ni te mu majstorije neće svakad pomoći da umakne progonitelju.

Alpski bijeli zec ima na tabanima gustu i krutu dlaku pa se lako kreće po snijegu i ledu. Ako ga opasnost zateče na zasnježenoj goleti gdje nema nikakva skrovišta, pritulit će se nadajući se da ga neprijatelj neće razlikovati od bijele okoline.

Žele li se to zečići zagrijati, ili im ni ciča zima ne može pomutiti životne radosti? Oni često zameću na mjesečini nestašne vrtoglave utrke sa skokovima i premetima svake vrste. Ali igra ne traje dugo: glad će ih uskoro podsjetiti na krutu stvarnost.

Svaki se dan bijeli zec brine da mu bundica, koja ga štiti i od zime i od neprijatelja, bude čista i uredna. Šape, na kojima se prsti mogu raširiti poput krpljica (slika u žutome krugu), jednako dobro služe »umivanju« kao i hitru bijegu.

Zelembać

Brz i spretan, a zelen kao smaragd, zelembać šviga kroz kamenjak tražeći miran kutak gdje će se bezbrižno predati miru i uživati u sunčevoj toplini. Sunčane kupelji služe tome najvećem evropskom gušteru da se, poput električne baterije, nabije energijom i snagom. Zato je sav živ oganj kad pali ljetno sunce, a mlitav mlakonja kad stigne vlažna i prohladna jesen. Zimi je pak posve krut i nepomičan: tada zapadne u zimski san. Ovaj lukavi i neumorni lovac zadivljava svojim skokovima: tijelo mu tada ostaje u vodoravnu položaju, a dugačkim ispruženim repom održava ravnotežu onih nekoliko hipova dok juri zrakom. I penjač je da mu para nema (o tome posebno svjedoče prsti na njegovim stražnjim nogama!), pa će se u traganju za ptičjim gnijezdima uzverati uz drvo takvom brzinom da ga ni okom ne možemo pratiti. Munjevit mu je i napad: žrtva i ne stigne spoznati opasnosti, već mu je pala plijenom. Zelembać je oprezna životinja i nema previše povjerenja u čovjeka, pa će pobjeći netom ga spazi. Ako ga ulovimo, branit će se ujedajući kao pomaman, ali mu ugrizi nisu opasni. No kad spozna da mu ne mislimo zla, smirit će se pa će se i razmjerno lako priviknuti da ostatak života provede u zarobljeništvu.

Jeste li znali?...

.. da zelembaćev rep zaprema 2/3 njegove tjelesne duljine? ... da je od običnoga zelembaća nešto veći (do 50 cm) veliki zelembać kojega možemo naći po našem primorju i na otocima?

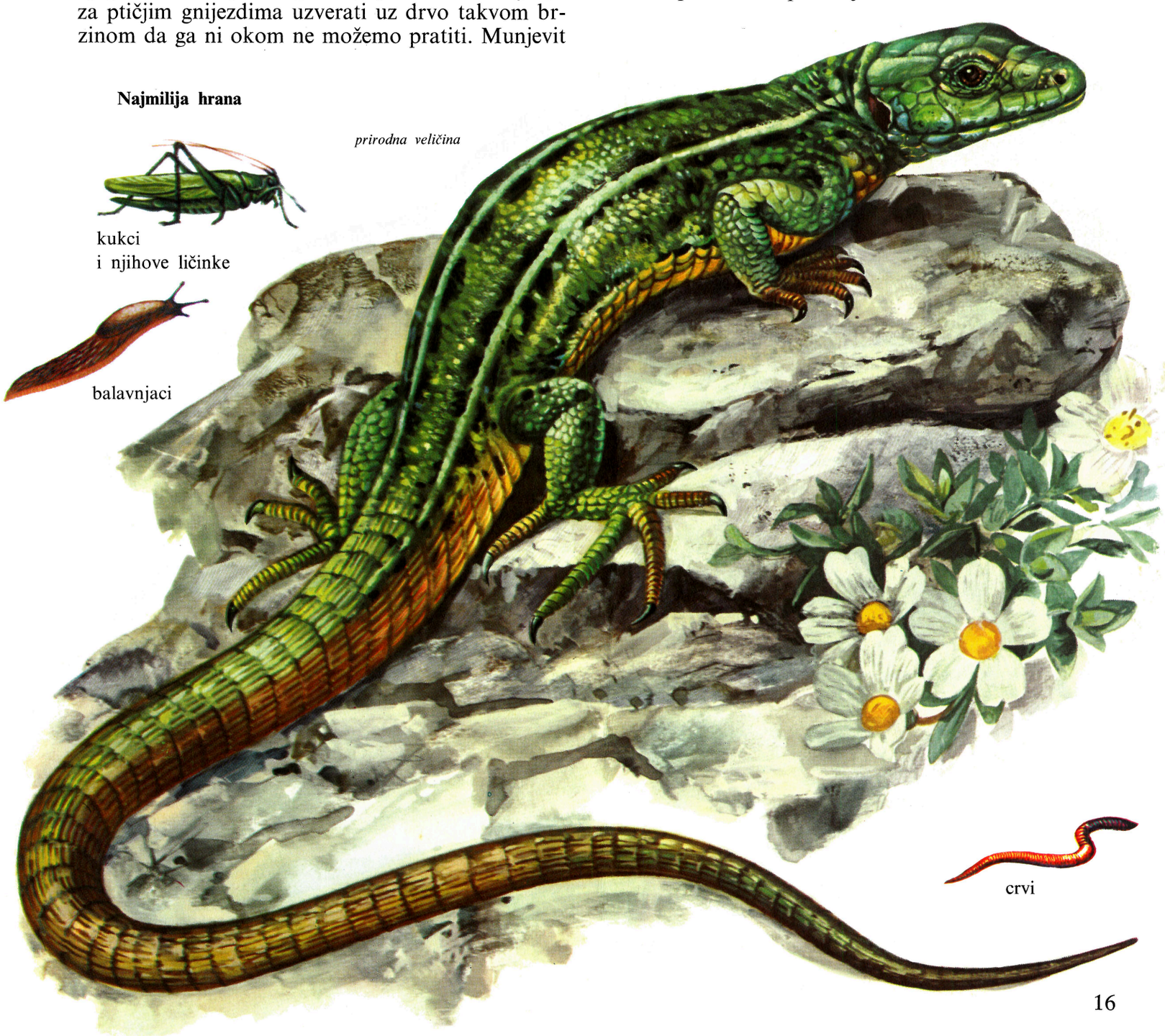

Nepomično ispruženi na kamenju, zelembaći žudno upijaju blagotvornu sunčevu vrelinu i uskladištavaju je u svom tijelu. Kao i ostali gmazovi, i zelembaći imaju krv promjenljive temperature: što je temperatura viša, gušteri su žustriji i poduzetniji.

Mladim su zelembaćima krvni neprijatelji riđovke i druge zmije koje ih nemilice zatiru. Druga je priča kad se zmija namjeri na odrasla guštera. Svojim jakim, zubatim čeljustima zelembać se može uspješno suprotstaviti čak i divljoj mački.

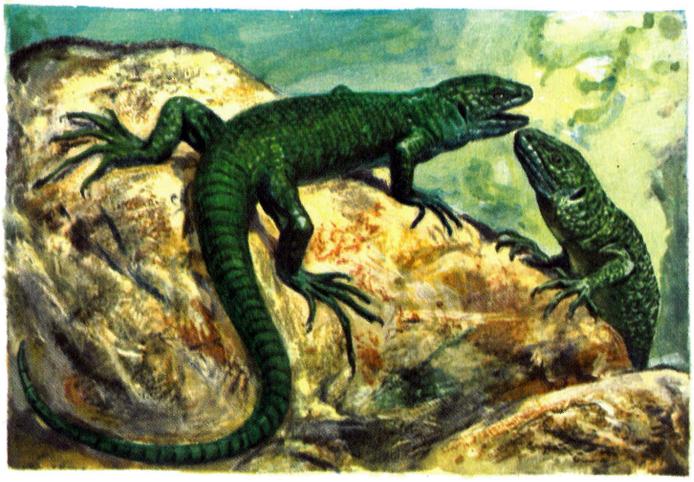

U ožujku je mužjakova odora posebno sjajna i blistava jer su to dani pirovanja. Zlo i naopako, naleti li tada jedan mužjak na drugoga! Borba o naklonost ženke ne zna za samilost. O tome rječito govore lomljivi repovi koji preostanu na bojištu.

Ovaj je zelembać u žaru borbe s protivnikom ostao bez repa. Ali taj »sramni« znak poraza nije vječit: malo-pomalo izrast će kusome zelembaću nov rep! Priroda se i našali te »nadari« bezrepca i sa dva repa, a našlo se već i trorepih zelembaća.

Zelembać će pred zimu rado potražiti napušteno podzemno stanovalište kojega manjega glodavca; inače i sam iskopa kakav-takav rov u rahloj zemlji. Tu ženka izleže 6—20 jaja. Mladi su gušterčići vrlo žustri pa će skočiti i na leptira u letu.

Ovi ljupki i razboriti gušteri uskoro se u zarobljeništvu priviknu na ljudsku blizinu. Vrlo će brzo prepoznavati onoga koji im donosi hranu pa će mu rado prilaziti. Tko želi držati zelembaća, neka ga hrani ličinkama kukaca, a med mu je poslastica.

Veliki tetrijeb

Veliki tetrijeb ili tetrijeb gluhan najveća je naša koka i jedna od najvećih naših kopnenih ptica: kokot teži i do 8 kg (a koka ne više od 3 kg). Nekoć je ova golema ptica bila rasprostranjena po većim planinskim crnogoričnim šumama Evrope i Azije. Nešto lov, a još više sječa šume veoma su prorijedili tetrijeba. (Kod nas ga možemo naći tu i tamo u tihim šumama s niskim rašćem u Gorskom kotaru, u Lici i na Velebitu.) Na slici vidite kokota u svoj njegovoj krasoti. Koka je izgledom mnogo skromnija, ali se dogodi da lovac (koji, inače, smije loviti samo mužjake) katkad zabunom ustrijeli posve svjetlorepu ženku. No iza ponosite vanjštine gluhanove krije se nesigurna i plaha narav. On se danju vješto krije među grmljem, kupinom i borovnicom tražeći hranu kao i svaka druga koka. Noću se ne osjeća siguran na tlu pa uzlijeće na visoko granje. Kokot je samotar i svadljivac; koka je druževnije ćudi pa ih se po nekoliko udruži u maleno jato. Jedino u rano proljeće, u vrijeme parenja, mužjaci snube ženke na tako bučan i osobit način da o tome moramo još posebno pripovijedati, jer takvih majstora plesača i pjevača šuma inače ne viđa.

2/5 prirodne veličine

Jeste li znali?...

... da tetrijeb dobro hoda i trči, a leti teško i šumno? ... da se brijeg Petehovac kod Mrkoplja tako zove po divljem petehu (tj. tetrijebu)?

Najmilija hrana

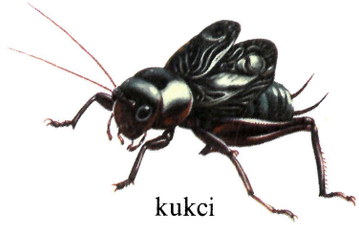

kukci

beskralješnjaci

pupovi, bobe i sjemenke

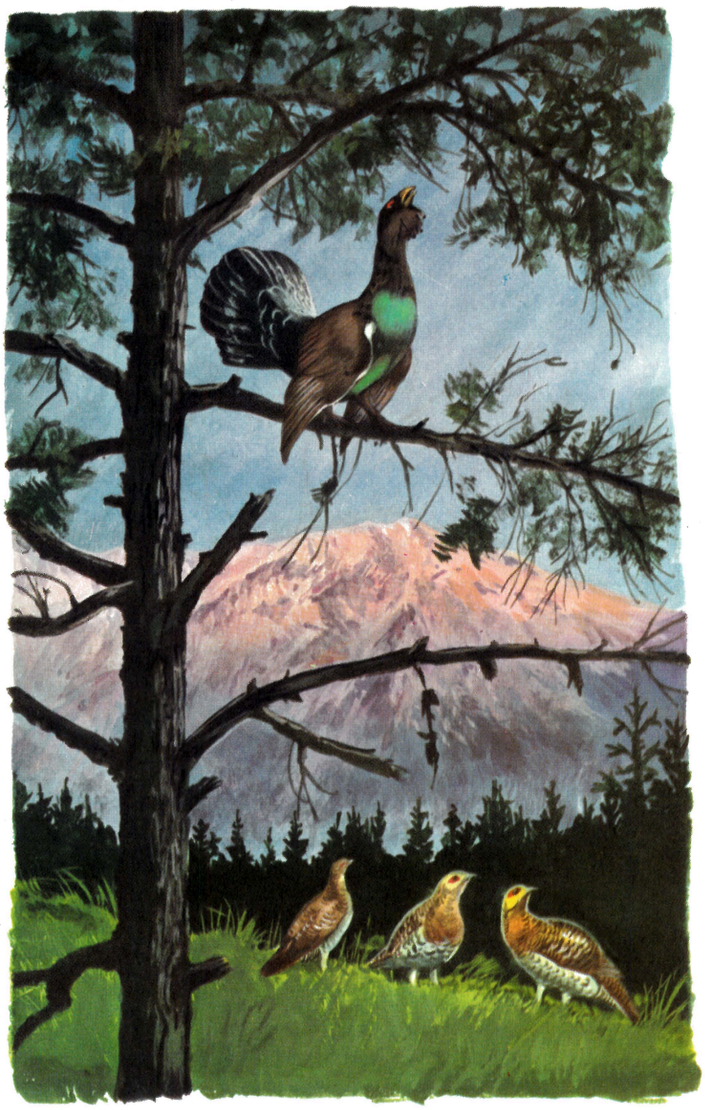

Prvih proljetnih dana obuzima tetrijeba neodoljiva ljubavna čežnja. Tada, u samo praskozorje, kokot uzleti na granu golema drveta. U sve većem zanosu tu on cupka, vrti se i poplesuje, širi rep i krivi vrat, a uz to pjeva da se sve ori. Tako snubi ženke. I doista, uskoro će se obožavateljice okupiti tu oko njega.

Doba svatovanja traje čitav mjesec dana. Dok kokot pjeva u najvećem zanosu, niti što vidi, niti čuje, pa je tada doista pravi »gluhan« — na veliku radost lovaca — jer tad ni praska lovačke puške neće čuti. Stari su kokoti ljubomorni pa nesklonost prema mladim suparnicima izražavaju na opipljiv način.

Tetrijebova koka ne mari mnogo za ljepotu ni udobnost gnijezda. Tek onako zastre samo s malo lišća i trave kakvu plitku udubinu u zemlji. Tu snese 5—8 jaja, a bolja nesilja i 12—16 komada. Ovdje na slici mali potrkušci, pod budnom materinom paskom, čeprkaju i traže mravlje ličinke — prvu svoju poslasticu.

Čim ga ljubavni zanos mine, kokot nehajno obrne leđa svojoj družici, prepuštajući joj svu dalju brigu oko gnijezda i mališana. A zaprijeti li odakle smrtna opasnost (na slici je to kuna), taj će strašljivi sebičnjak misliti samo na svoj spas. (U krugu je tetrijebova noga, prilagođena trčanju po snijegu.)

Najveći dio godine tetrijeb se skita po »svojoj« šumi. Naime, on je veoma privržen svome stalnom prebivalištu, a to je prostor koji se proteže šumom 2—3 km uokolo. Odatle će nesmiljeno tjerati svakog uljeza. Ovdje se ustremio čak na vojni kamion, ali je odmah uvidio svoju zabludu i — klisnuo u bujad.

Svizac

Visoko u brdinama, na najvišim stjenjacima Alpa, Karpata i Pireneja, gdje više ne raste ni grm ni drvo, kamo za oskudnom travkom ne zalazi ni krava ni koza, pa čak i na urvinama između ledenjaka — tu je domaja ovoga velikog glodavca, alpskoga svisca. Njegov ljetni stan sav je ukopan u zemlju. Prepoznat ćemo mu ulaz po tome što su oko njega u polukrug raspoređene hrpice kamenja i grumenje zemlje. No svisci su vrlo oprezni i nepovjerljivi pa svuda rasporede stražu. Zato tek poizdalje i dobro skriveni možemo pratiti njihov život na otvorenu i slijediti njihove nestašne vragolije. Izvanredno oštrim osjetilima stražar će zamijetiti opasnost i najaviti je dubokim zviždukom. Za tili časak čitava će zajednica ovih naizgled tromih životinja nestati pod zemljom. Svizac, prokušan kopač i graditelj, ima po dva stana: ljetovalište i zimovalište. Prvo je jednostavan rov, dug 1—4 m, s mnogim ograncima i izbježištima. Drugo je divljenja dostojan hodnik, dug čak 8—10 m, koji se na kraju širi u »ložnicu« za cijelu obitelj (a to je 5—15 glava). Tu će ona, skutrena u debeloj naslazi sijena, odspavati svojih 6—8 mjeseci zimskoga sna, dok vani urlaju vjetrine i metu snjegovi.

Jeste li znali?...

... da je svizac u naše dane prilično prorijeđen, pa ga ponegdje čuvaju u posebnim zaštićenim područjima? (Najpoznatije je takvo područje kod Sankt Gallena u švicarskim Alpama.) ... da su sviščevi ljetni stanovi vrlo visoko u planini (i do 2 600 m), a zimski stanovi nešto niže? ... da u stepama istočne Evrope i zapadnog Sibira živi stepski svizac, znatno veći od alpskoga? ... da i Sjeverna Amerika ima svoga, prerijskoga svisca, koji gradi pod zemljom čitava naselja?

1/2 prirodne veličine

Čim prigrije proljetno sunce, kao nekom čarolijom oživi zamrzlo obitavalište svizaca. Iz jame najprije polagano i oprezno izviruju odrasli, motreći sumnjičavo na sve strane. Za njim izlaze mališi, nestrpljiviji i neobazriviji. Tada počinje, poslije dugoga zimskog posta, slasna gozba sočnim gorskim biljem.

Svizac jede »sjedeći« na stražnjim nogama; prednjim šapama prinosi jelo njuškici. A sve to vrijeme gleda i sluša oko sebe. Ovi će čistunci poslije objeda temeljito urediti svoje krzno, a onda će se ispružiti na kamenu pa se do mile volje sunčati. Dok jedni uživaju, drugi stražare na istaknutim hridinama.

Kruta stvarnost u škrtoj planini naučila je svisca da se na vrijeme pobrine za »crne dane«. Tako ljeti zubima »kosi« travu i slaže je na kamenje da se osuši pa sijeno snosi do svog zimovališta. Ondje će mu to biti topla zimska stelja.

Svisci su krotke i plahe životinje. Rado se igraju u društvu. Ljetne nastambe grade često pokraj vode. Tu se brčkaju i spretno plivaju. Ali ih studena voda, unatoč njihovoj debeloj potkožnoj naslazi masti, ubrzo natjera da se izlože toplome suncu.

Orao je najljući sviščev zatornik. Da bi plijen iznenadila, ta mu se grabežljiva ptičurina približava u brišućem letu, tik nad samim tlom. Jedino tom lukavštinom može zateći svisce, koji imaju brze reflekse, a i nikad se ne udaljuju od nastambe toliko da se ne bi u najkraće vrijeme mogli u nju vratiti.

Ovo je (u prerezu) zimski sviščev stan. Sav je obložen sijenom, kojega zna biti i toliko da ga čovjek ne bi mogao najednom ponijeti. U sredini spavaju svisci — a to spavanje traje 7—8 mjeseci! Začepili su ulaz (desno) i otvor za prozračivanje (gore) da ne ulazi studen. Lijevo je posebna prostorija — zahod!

Mrki medvjed

Tko je u prirodi upoznao ovu zdepastu i naizgled nespretnu najveću našu zvijer (dugu do 2,25 m i tešku do 300 kg), posvjedočit će da se neke njezine sposobnosti mogu mjeriti olimpijskim normama. Medvjed je majstor u trčanju (na ravnoj stazi i na stazi s preponama brži je od čovjeka!), u veranju (za nekoliko časaka uspet će se na najviše stablo), u plivanju i skakanju. Poseban mu je užitak kotrljati se niza strm obronak. No ovaj gipki i spretni »lakoatletičar« ujedno je i snažan »teškoatletičar«. Raskapajući mravinjak među korijenjem drveta, iščupat će i čitavo drvo, a kad prolazi guštarom, lomi je kao da prolaze borna kola. Sjetite se te iskonske snage dok u cirkusu gledate dresirana medvjeda kako spretno upravlja motornim kotačem. Po prirodi biljojed, medvjed poslije duga gladovanja postaje opasan mesojed. Čovjek sve više uništava i sužava njegov prirodni okoliš, pa se tako Brundo mora povlačiti u sve samotniju zabit vrletnih gora.

Jeste li znali?...

... da medvjed ne prespava čitavu zimu, nego u brlogu počiva u kraćim razmacima, izlazeći kada studen popusti? ... da medvjed jede doslovno sve: od šumskih boba i mrava do goveda i konja? ... da je od mrkoga medvjeda veći američki sivi medvjed grizli (2,5 m i 450 kg), a najveći je bijeli sjeverni medvjed (2,8 m i 800 kg)? (Izumrli spiljski medvjed bio je još mnogo veći i teži.)

Najmilija hrana

voće

gmazovi

sisavci

1/7 prirodne veličine

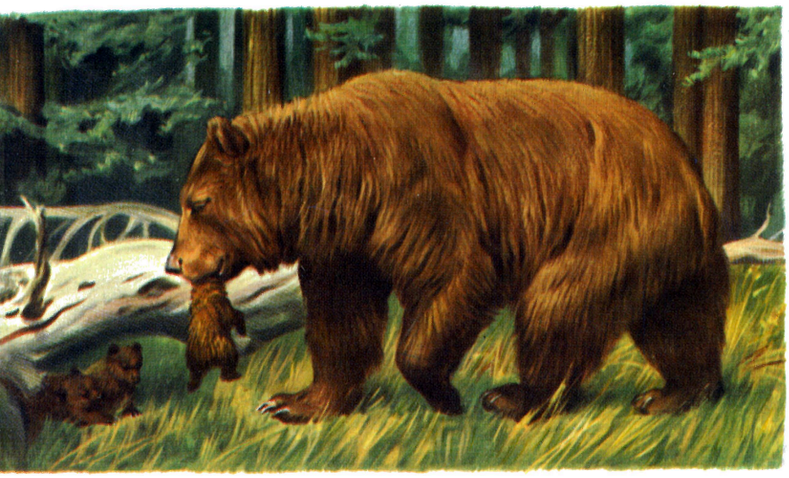

Usred ciče zime, dok leži u brlogu zaklonjena od vijavica i vjetrina, medvjedica okoti 1—3 mladunca. Nevjerojatno nam se čini što novorođenčad nije veća od štakora, a to znači da je medvjedica 600 puta veća od njih. Kad prigrije proljetno sunce, mečići su već porasli. Mati ih uzima zubima i iznosi u prirodu.

Kad nametnici u krznu dodijaju medvjedu toliko da ih više ne može podnositi, on zna kako će ih se riješiti: odgegat će se do prve kaljuže i tu se dobrano povaljati po blatu. Vidimo i medvjedicu kako uči mladunce ribolovnoj vještini. Ribolov je jedan od »nastavnih predmeta« u životnoj školi svakog medvjedića.

Medvjedićima je veranje po drveću najmilija zabava, pogotovu ako još gdje bude pčelinjeg saća. (Tà nije medvjedovo ime tek tako dovedeno u vezu s medom!) Ovi su vragolani otkrili saće puno meda, ali i roj razjarenih pčela. Medvjedica se posvetila manje uzbudljivu poslu: pod kamenjem traži mravinjake.

Unatoč svojoj golemosti, mrki medvjed iznenađuje spretnošću. U trčanju postiže 50 km/h, a udalj može skočiti i do 6 m. (Medvjed, kao i čovjek, gazi čitavim tabanom.) Ali te svoje sposobnosti upotrijebit će za lov na veću divljač samo kad ga prisili ljuta glad. Ova je rijetka zvijer u većini zemalja zaštićena.

Mrki medvjed ne zapada u pravi zimski san, kao na primjer krtica ili zelembać. Odabravši dobro zaštićen brlog, on će u nj unijeti trave, lišća i mahovine te prirediti ugodan mekan ležaj. Iako će ga dubok san srvati, medvjed neće obamrijeti. Za toplijih zimskih dana budit će se i izlaziti da se malko protegne.

Rusi mrav

Kad bismo se kakvim čudom mogli smanjiti na veličinu nokta na ruci pa se uvući u gnijezdo šumskoga rusog mrava, doživjeli bismo nesvakidašnje pustolovine. Zavirujući po hodnicima i odajama, divili bismo se redu i čistoći u njima, a još više užurbanom zanosu kojim taj sitni šumski narod obavlja svakodnevne poslove. No ne bismo imali mnogo vremena za puko divljenje. Ako nas mravi ne bi istjerali kao neželjena uljeza ili napali kao dobrodošlu zalihu hrane za zimsku smočnicu, upregnuli bi nas odmah u kakav posao: ili da tražimo i donosimo hranu, ili da popravljamo kvarove u mravinjaku, ili da budemo dadilje mravljim »bebama« — ličinkama i kukuljicama. Uskoro zatim, na svečanom primanju, mravlja bi nas matica dobrohotno uvrstila u zajednicu svojih podanika. Navikli bismo se hraniti medom, slatkim sokom biljnih uši (»mednom rosom«), kukcima i zrnjem. (Da nas je put nanio u mravinjak druge vrste mrava, doživjeli bismo i prave pijanke uz alkoholno piće proizvedeno u vlastitom mravinjaku!) Premda o zidarstvu nismo ni pojma imali, uskoro bismo se izvještili u građenju prekrasnih odaja, a umjesto opekama zidali bismo borovim iglicama. Na prijelazu proljeća u ljeto sudjelovali bismo u svadbenom pirovanju mladih mužjaka i ženki kojima smo u njihovu djetinjstvu dadiljili. Krilati mladenci uzlijeću tada u kovitlavim rojevima, u čitavim oblacima, pa slave svadbu u zračnim visinama. A kad se najave jesenji pljuskovi, očekivala bi nas mukotrpna rabota oko učvršćivanja vodonepropusnih brana na ulazima u mravinjak. Zatim se mravlji »velegrad« preobraća u golemu zimsku spavaonicu. Moramo se iskrasti van prije nego bude povučen i posljednji zasun na ulaznim vratima toga mravinjega grada-države.

radnik

14 puta povećan

Jeste li znali?...

... da u mravinjaku rusoga mrava živi jedna matica (koja jedina leže jaja), a mnogo stotina tisuća, pa i više milijuna bespolnih radnika i vojnika?
... da po svemu svijetu živi oko 6 000 vrsta mrava?

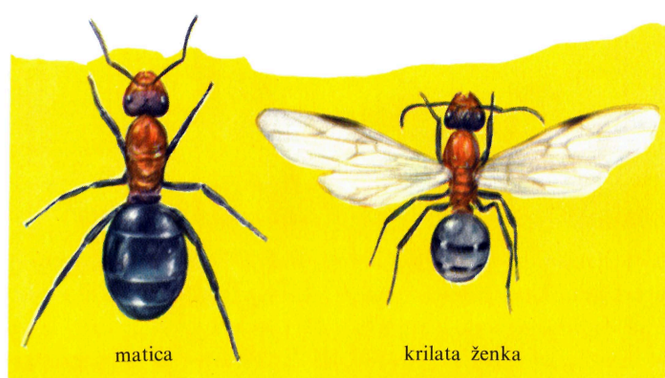

3 puta povećana *3 puta povećana*

Šumskoga rusog mrava naći ćemo u crnogoričnoj šumi. Iglice četinjača osnovna su građa za njegove nastambe — goleme kupole visoke i do 2 metra. Te nadzemne građevine imaju i svoj podzemni dio s ulazima i hodnicima. Uz iglice, za građu služe grančice, korjenčići i komadići smole pomiješani sa zemljom.

Netom zabubnjaju prve krupne kapi kiše, mravi se požure da zabrtve ulaze u svoje hodnike. Jer, kad bi voda prodrla u mravinjak i poplavila odaje s mravljim ličinkama i kukuljicama, odumro bi mravinjak. Kao i u svim ostalim poslovima, mravi i ovom prilikom pokazuju svoju poslovičnu radišnost i neumornost.

Snažnim čeljustima i otrovnim žlijezdama radnici rusog mrava tamane bezbroj kukaca — šumskih štetnika. Ovdje ih vidimo kako napadaju dlakave gusjenice borova prelca, koje znaju obrstiti borovu šumu tako da se drveće osuši i propadne. Time su rusi mravi čovjekovi dragocjeni saveznici u očuvanju šuma.

U takvome »velegradu« živi od pola milijuna pa do više milijuna mravi. U najzaklonjenijim dijelovima zdanja smještene su »dječje jaslice« za mravlje ličinke i odaje u kojima iz kukuljica izlaze preobraženi mravi. Čitava vojska stražara — vojnika — sa snažnim čeljustima čuva ovo remek-djelo životinjske tehnike.

Rusi mravi roje se u rano ljeto. Milijuni krilatih ženki i mužjaka udružuju se u goleme rojeve i odaju svadbenom zanosu, ne mareći za vjetrove koji raznose uskovitlani roj, ni za gladne ptice koje ga desetkuju. Poslije svadbe mužjaci ugibaju, a oplođene ženke (izgubivši krila) zasnivaju novo mravlje naselje.

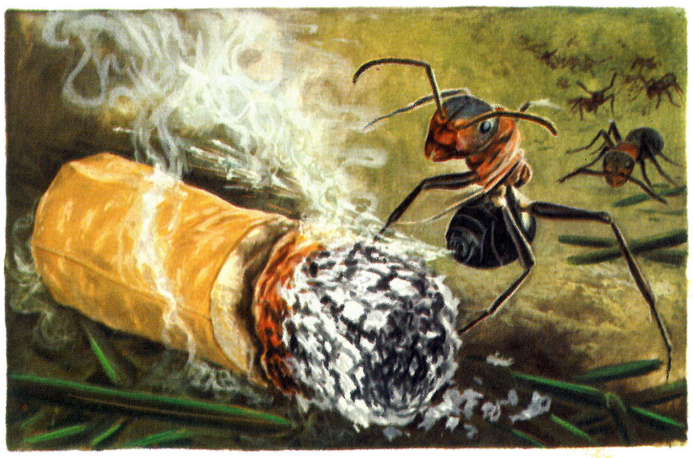

Ako netko, s nemara i nepažnje, odbaci neugašen opušak u blizinu mravinjaka rusog mrava, velika je opasnost da će planuti suhe iglice kojima je mravinjak sazidan — a onda je šumski požar neizbježan. Mravi su nemoćni da tu što pomognu, pa makar bijesno nasrtali na izvor opasnosti, kao što radi mrav na slici.

Divokoza

U nas češća od svoga srodnika kozoroga, divokoza je također planinar izvanrednih sposobnosti. Ta živahna i snažna životinja, mišićava i skladno građena tijela, izvrsno se prilagodila životu na kamenitim strminama neprohodnih planina. Jedino su joj lovci neumoljivo za petama žudeći da njezinim rogovljem okite svoj dom ili seosku gostionicu; a uz lovce je progone i njezini prirodni neprijatelji: orlovi i vuci. Prekodan se ovi hitri preživači iživljavaju u vratolomnim skokovima, nalazeći za svoje malene papke uporišta i na gotovo posve okomitim liticama. Divokoza je plahe ćudi pa će u svakoj nevolji najprije potražiti spas u bijegu. No ako odstupnice nema, hrabro će prihvatiti borbu, osobito ako mora braniti svoje mladunče od vuka ili orla. Tada su njezini oštri rogovi opasno oružje. Divokoze su sklone životu u zajednici, a stadu je najčešće predvodnik iskusna ženka. Samo će nepodnošljiva studen natjerati stado da siđe u dolinu i tu potraži privremeno sklonište. Čim zaproljeti, izbjeglice se vraćaju svojim vrletima i bezdanima da nastave život u ničim sputanoj slobodi.

1/7 prirodne veličine

Jeste li znali?...

... da je u divokoze dlaka najdulja (18—20 cm) na leđima? To je »divokozina brada« kojom lovci kite šešire. ... da divokoza ima kod nas u visokim slovenskim i bosanskim planinama?

Najmilija hrana

alpska djetelina

malina

lišaji

Lov na divokoze nije lak. Čim straže osjete opasnost, dojavljuju to stadu jakim zviždukom i udarcima prednjom nogom o kamen. Ako lovčevo tane ozlijedi divokozi rog, narast će nakazan (slika u krugu). Ostale će divokoze takvu nesretnicu izopćiti i progoniti.

Nemoćni divlji kozlići izloženi su napadima zračnih razbojnika. Ovdje se žutoglavi bradaš ustremio na lak plijen, ali nije računao s požrtvovnom obranom divokoze koja je pritekla mladuncu u pomoć te nastrljivcu suprotstavila svoje jake i oštre rogove.

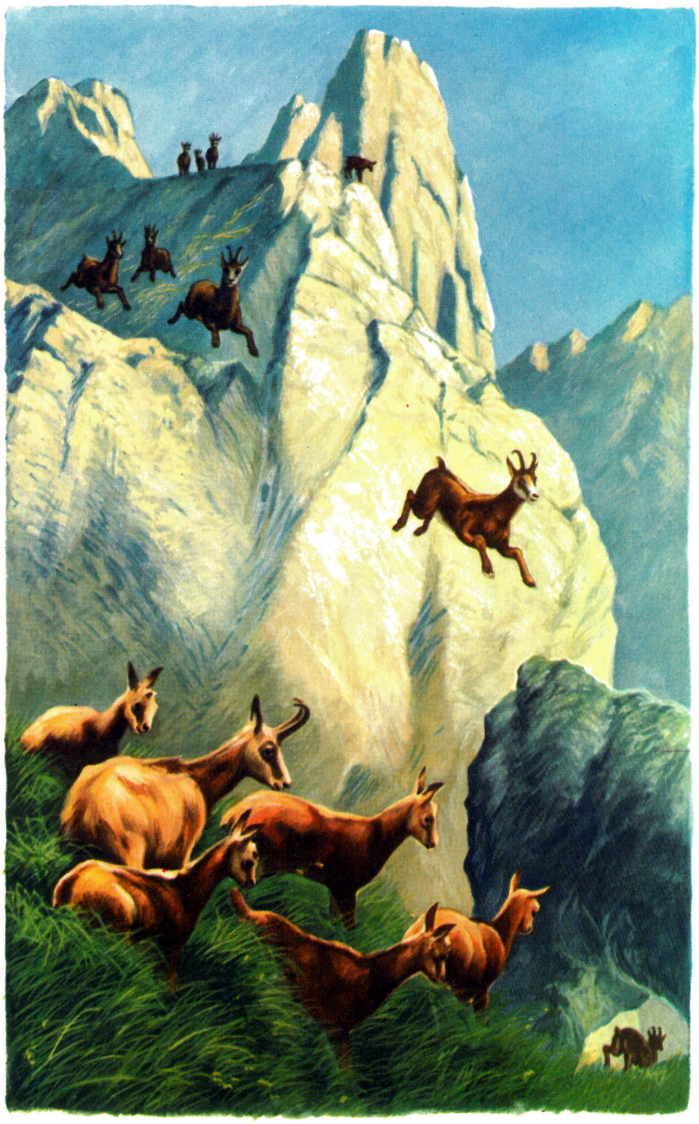

Žilavost i sigurnost koju pokazuju divokoze kad treba svladati planinske prepreke upravo zadivljuje. S jedne hridi na drugu skaču kao od šale, pa makar među njima zjapio ponor širok 6 do 7 metara. Ni doskok s veće visine ne predstavlja za njih teškoće.

Ovaj se poduzetni divokozlić izgubio od stada. U potrazi za svojima naišao je na biće koje još nije vidio — čovjeka. Iako nepoznati miruje, nepogrešiv nagon kazuje kozliću da bude oprezan jer mu od nepoznata bića može zaprijetiti i nepoznata opasnost.

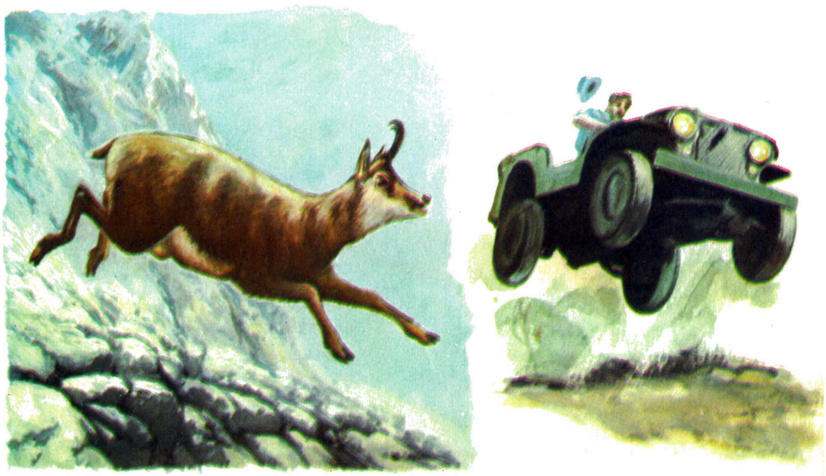

Divokoza ima na krajevima nožnih kostiju »amortizere« od hrskavice. Oni u osnovi imaju istu ulogu kao i amortizeri na automobilu: ublažavaju udarac pri skoku i pri doskoku na kamenitu tlu. Iako su divokozine noge tanke, čvrste su kao da su od željeza.

Riđovka

Pogledajte je! Komu ne bi junačko srce ustreptalo i u pete sišlo da se iznenada nađe ovako s riđovkom oči u oči? Ali vjerujte, i ona je toga časa toliko uplašena kao i mi sami, a taj je njezin prijeteći stav zapravo obrambeni položaj. Jer, ova najrasprostranjenija evropska otrovnica (koju kod nas zovu još šarka, gad i prisojkinja) u dnu svoje naravi nesigurno je i plaho stvorenje pa će joj uvijek prva pomisao biti da umakne. To joj uspijeva iznenađujućom brzinom, s obzirom na to da taj živi komad užeta nema ni nogu ni krila. No ako riđovka ocijeni da joj je bijeg bezizgledan, uzdići će s puno prijetnje prednji dio tijela, široko razjapivši čeljusti tako da iz njih strše dva oštra otrovna zuba — i ostati ukipljena, zlokobno psičući. I tada od nas samih zavisi hoće li zmija prijetnju i ostvariti. Ostanemo li nepokretni, vjerojatno će se domalo povući i pobjeći; no dovoljno je da se tek malo maknemo — a zmija će to shvatiti kao namjeru da je napadnemo — pa da strelimice nasrne. Njezin je ujed opasan, a u nepovoljnim okolnostima može biti i smrtonosan. Mačka i jež mogu svladati riđovku tako spretno da ih ne upeče, a još joj je gori krvnik zvjerčica mungo.

Jeste li znali?...

... da je riđovka u osnovi ipak korisna životinja, jer potamani mnoštvo štetnih glodavaca?

Najmilija hrana

ptići u gnijezdu

glodavci

prirodna veličina

Mužjaci riđovke bore se za naklonost ženke čim se probude iz zimske obamrlosti. U ljubomornome gnjevu pletu se jedan oko drugoga, valjaju se po tlu i psiču... No na kraju sve ipak prođe bez prolijevanja krvi, a pobijeđeni postiđeno napušta bojište.

Čim se riđovkini mladunci izvale iz jaja (a takav trenutak vidimo na slici u krugu), posve su razvijeni i sposobni da se brinu sami o sebi. Riđovke žive posvuda: i u planini i u dolini, i u šumskoj močvari i na suhu travnatu proplanku, i u kamenjaru.

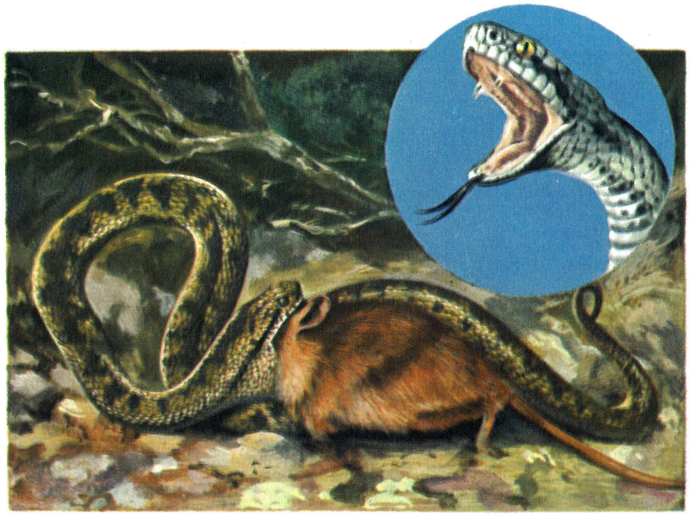

Riđovka je zapravo noćna životinja. Njezin otrov ubija ili omamljuje žrtvu, koju zatim zmija mora gutati čitavu jer ne može ni žvakati ni komadati plijen. Na slici u krugu vidite joj šiljaste zube u gornjoj čeljusti koji su spojeni s otrovnim žlijezdama.

Primiču se studeni zimski dani. Riđovka traži podzemno sklonište koje je napustila druga životinja da tu provede zimski san. Zateče li i druge bjegunce (na slici su to žaba gubavica i sljepić), miroljubivo će s njima podijeliti zajedničku spavaonicu.

Riđovka nije najopasnija evropska zmija (opasniji je od nje poskok), ali je najrasprostranjenija: naselila se po čitavoj Evropi. U sjevernijim krajevima radije se drži nizina: u južnijim predjelima zalazi i u planine (u Alpama sve do 2 700 m visine).

Obojenost je u riđovke različita, a različite su i crne šare na njoj: na slici su sve same riđovke. Najjače djeluje otrov velike i dobro hranjene zmije koja ga dulje vrijeme nije trošila. Najdjelotvorniji protuotrov priprema se upravo od zmijina otrova.

Jelen lopatar

Pričaju lovci da lopatar na zvuk lovačkog roga neoprezno izlazi na čistinu, ne odolijevajući radoznalosti da vidi što se to zbiva. Iz šumskoga guštika kroči polako i otmjeno, sav u šarenu pjegavu haljetku i s divno razvedenim rogovljem na glavi. No tada u času osjeti svoju zabludu i smrtnu opasnost koja mu prijeti, obrne se, i u skokovima koji zadivljuju svladava grmlje i druge prepreke, gonjen neopisivom stravom. Lovci su ovu plemenitu divljač nemilosrdno potamanili pa je u slobodnoj prirodi lopatar postao prava rijetkost. Ne bismo ga ni spominjali da se ne uzgaja u mnogim šumskim uzgajalištima i lovištima.

Jeste li znali?...

... da jelena lopatara već izdaleka možemo razlikovati od običnog jelena po tome što mu je rogovlje lopatasto razvedeno? ... da lopatar, kao i obični jelen, svake godine odbacuje stare rogove, a dobiva nove? ... da je lopatarova košuta, kao i košute ostalih vrsta jelena, bezroga (šuta)?

Najmilija hrana

trave

1/6 prirodne veličine

Lopatar na poseban način označava »svoje« područje šume. Posve blizu oka ima žlijezdu koja izlučuje tekućinu oštra mirisa. Na slici upravo trlja tu žlijezdu o granu i tu će njezin miris djelovati dulje vrijeme. Time je ovaj jelen upozorio ostale lopatare neka se klone toga dijela šume ako ne žele s njime imati posla.

U jesen dolazi doba parenja. Tada su mužjaci posebno nemirni i razdražljivi pa često zapodijevaju nesmiljene dvoboje upotrebljavajući rogove kao ubojito oružje. Bore se za ženke, a i za prevlast u krdu. Stari su mužjaci uvijek odlučni da zadrže svoj »harem«, a mladi uporno nastoje da ih potisnu i zamijene.

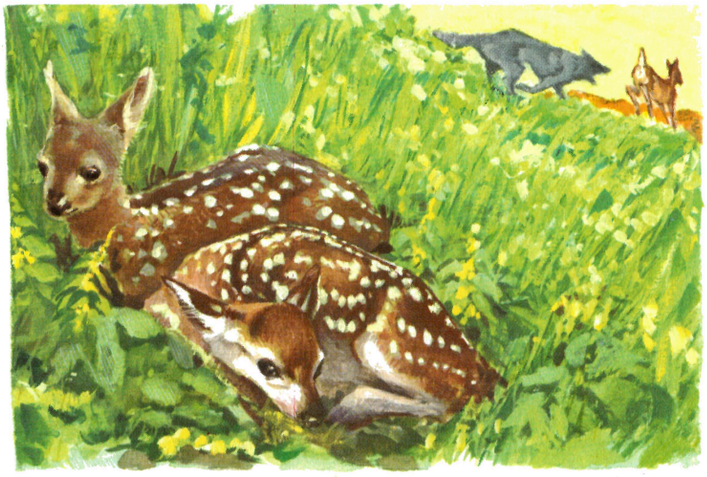

Lopatarova su lanad po nagonu oprezna još od rođenja. Kad se na majčin znak za opasnost šćućure u svojim šarenkastim »dolamicama«, gotovo se ne razlikuju od okoline (na slici su slučajno u zelenoj travi!). Osiguravši tako mališe, košuta se požrtvovno dala u trk da bi progonitelja (vuka) odmamila što dalje.

Mnogobrojni neprijatelji, među koje valja ubrojiti i čovjeka, neprestano su na tragu lopatarima. No ovi su jeleni izvrsni trkači i skakači, pa ih neće zaustaviti ni zapreka do dva metra visoka. U bijegu visoko dižu repić. Bijeli stražnji dio tijela služi im poput signalne zastavice, pomažući da se krdo ne rasturi.

Zimi dobiva lopatar tamnije krzno nego ljeti. Nađu se gdjekad i poneki primjerci posve crne dlake, a suprotnost su im potpuno bijeli primjerci — albinci. Ovi rijetki »crnci« i »bijelci« zadržavaju čitav život takvu od prirode drukčiju boju dlake.

Kad bismo željeli hodati kao jeleni lopatari, morali bismo se poput balerine (plesačice) kretati na vršcima nožnih prstiju. Lopatar doista hoda tako da gazi prednjim vrhom dvaju prsta odjevenih u papak. Ostali su mu nožni prsti zakržljali.

Sovuljaga

Kad na šumu legne gluha tama, a najednom jekne muklo: hu-hu, hu-hu! — praznovjeran će čovjek slutiti znamen skore nesreće i smrti. Hoće li ikome u tom času noćne jeze na um pasti da ne sluša zov smrti, nego zov života? Jer to hukanje i nije drugo do ljubavni zov mužjaka koji »pjeva podoknicu« svojoj odabranici. Čudan svat koji u to doba i na takav način obznanjuje ono što ptice pjevice kazuju najumilnijim zvucima svojih grlašaca! A sovuljaga i jest neobičan noćnik. Najradije boravi u gustim gorskim šumama s gudurama i raspucalim pećinama. Tu, u zasjedi na nekoj grani, prati svaki kret i svaki šušanj. Kad se našušurena perja i pušući kao kovački mijeh ustremljuje na skamenjenu žrtvu, možemo zamisliti predsmrtni užas miša, zeca ili vrane... A taj plijen, koji mi u tmini i ne naziremo, sova i vidi i čuje svojim oštrim osjetilima. Njezine strašne pandže i još strašniji kljun učine tada svemu brz kraj. I tako se vrši nesmiljeni zakon prirode.

Jeste li znali?...

... da je sovuljaga (buljina, jej, buboč, ušara, sovurina) najveća među našim sovama? ... da se gnijezdi i na drveću i u raspuklinama stijenja i u rupama u zemlji?

Najmilija hrana

ptice

1/2 prirodne veličine

glodavci

Ovom okorjelom grabežljivcu i lovcu bez milosti moramo priznati da je uzorit roditelj. Dok majka stražari kraj malih gladnika u gnijezdu, otac se vratio iz lova noseći doručak. Samo u vrijeme kad imaju mlade, sovuljage love i danju da smognu hrane.

Dva se šumska krvoloka spore oko plijena: sovuljaga i divlja mačka. Plijen će pripasti upornijemu, a to je, znamo, sova. Sva se nakostriješila te hukće kao parna lokomotiva. Divlja mačka, uvijek oprezna, shvaća da je najpametnije da se sada povuče.

Svima je pticama sovuljaga krvnik nad krvnicima: boje se nje te bježe kao od živoga vraga. No zateče li dan sovu na izloženu mjestu — a ptice »znaju« da ona za dana slabije vidi i da nije okretna kao noću — zajednički će na njoj iskaliti svoj gnjev.

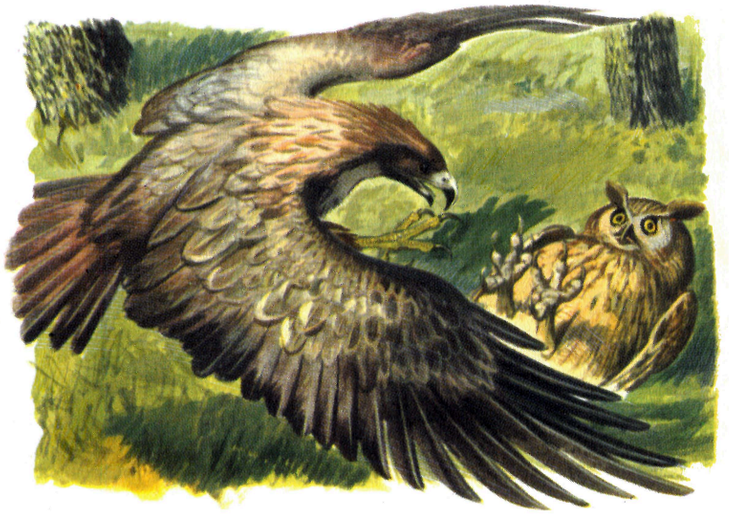

Sova je neustrašiva a naravi naopake: sa svakim svađu traži. Ne boji se ni većih jakota od sebe. Ovdje ju je napao car svih ptica, orao. No sova se domislila kako da se i od njega obrani: bacila se ledimice na zemlju pa ga dočekuje strašnim čaporcima.

Sve sove ušare imaju nad ušima čuperak perja (slika u krugu) koji mogu dizati i spuštati. To im perje pomaže da lakše razaberu i najtihanije šumove. I ovu riđovku koja puže kamenjarom sovuljaga je sluhom otkrila izdaleka, prije nego je zmija osjetila nju.

U sovuljage su na letnim perima isperci s jedne strane tako zarezani (slika u krugu) da ta ptica leti gotovo nečujno. To joj omogućava da se neopažena prikrade žrtvi, u ovom slučaju zerdavu u zimskoj odjeći. Inače, sova lovi — od miša pa do srnčeta.

Zerdav

Tko bi rekao da je ova maljucna zvjerčica umiljata izgleda otjelovljenje krvožednosti i neutažive strasti ubijanja? Doista, taj vitki i gipki stanovnik gorskih šuma i šumaraka, kojega ovdje slika pokazuje u zimskoj odori, pravi je zloduh grabeža i umorstva ispotaje. U tom je »poslu« brz, silovit, siguran. I varkom se služi kao pravi majstor. Često se, da privuče pozornost kakve bezazlene životinje, a da je u isti mah i zavara, stane s čista mira prevrtati i prebacivati tako da bi mu na toj vještini pozavidio i najspretniji cirkuski akrobat. Luduje on tako i vraguje, a sve se malo-pomalo primiče zatravljenu gledaocu. Kad ocijeni da je već dovoljno blizu žrtvi, zerdav joj se smjelim i nepogrešivim skokom baca ravno na grlo. A treba li da sam potraži obrane i spasa od jačega napadača, u hipu će udariti u strelovit bijeg. Dok zerdav trči, tijelom je posve priljubljen uza zemlju. Tek što je izmakao opasnosti i spasio svoju glavu, već drugome o glavi radi. Ne štedi ni ptice, a neće ih čekati na tlu, nego će ih potražiti u njihovu zaklonu — u granju. Verući se i preskačući poput vjeverice s grane na granu, banut će odjednom, pa ako se ptica i za tren oka zbuni i ušeprtlja, već mu je plijenom pala. Malene sisavce tamani uvlačeći se u njihove uzane rupe i rovove. No toga nesmiljenog lovca isto tako nesmiljeno progoni čovjek, puškom i zamkama, a glavom plaća zbog svojega skupocjenoga krzna.

Jeste li znali?...

... da je zerdav jedna od češćih zvijeri u nas i u Evropi? ... da ljeti strahovito harači među zečjim porodom jer visoko rastinje i bujna trava omogućuju toj »prizemnoj« životinji nezapaženo prikradanje? ... da će zerdav i u vodu skočiti loveći vodenog voluhara? Kad pliva, drži glavu nad vodom kao što čini pas. ... da zerdav živi u planinama i do 3 000 metara visine? ... da dvaput godišnje mijenja boju, pa mu je dlaka ljeti smeđa, a zimi bijela? Crn ostaje uvijek samo vršak repa. ... da zerdavlja ženka okoti 4—8 mladunaca, koji na svijet dolaze slijepi?

3/4 prirodne veličine

Najmilija hrana

glodavci

ptice i ptičja jaja

gmazovi

Zerdav lovi i noću i danju, po lijepu i po ružnu vremenu, na tlu, u krošnji, pa čak i u vodi. Zimi ga neće omesti ni prhak snijeg cijelac ni skorušen led. Kad se zerdav rodi, nije dulji od maloga prsta, pa nas podsjeća na malešnu kobasicu (slika u krugu).

Zerdav lovi sisavce i ptice. Kad je glad izbezumi, ta će se neustrašiva zvjerčica bez predomišljanja okomiti i na samog orla. Zgrabit će ga zubima za grlo i neće ga puštati dok golema grabljivica ne izdahne, ili se nekako ne otrese nenadana krvnika.

Dok se brine za svoj porod (4 do 8 mladunaca), zerdavlja je ženka opasna za svakoga tko joj put prepriječi. Nasrnut će i na čovjeka primakne li se odviše njezinoj jazbini. No ako osjeti da još ima vremena, radije će mališane zubima prenijeti na sigurno mjesto.

Zerdavčići ostaju s materom dok ne zaprhnu prvi snjegovi. Tada je došlo vrijeme da se zapute svako za svojom srećom. Mati ih je već naučila vještinama koje će im trebati da se dalje sami probijaju kroz život, a on ni zerdavu nije odviše lagodan ni ružičast.

Ulovimo li posve malena zerdava, priviknut će se na nas i vjerno nas slijediti poput psetanceta. No baš nam nikako neće poći za rukom nastojanje da ga odučimo od iskonske lovne navike: i dalje će krvoželjno skakati peradi za vrat netom mu se pruži prilika

Zerdav je kratkonog pa je, unatoč svojoj duljini, »niska rasta«. Zato se, dok trčkara po ravnici, od vremena do vremena uspravi na stražnje noge i tako znatno proširi vidokrug. Zerdavljim krznom optakali su plašteve carevi, kraljevi i drugi velmože.

Bjeloglavi sup

Strahotno izgleda ova grabljivica, i strašne se priče ispredaju oko nje. No ako ćemo pravo, bjeloglavi je sup — i unatoč tome što veličinom i snagom nadmašuje orla — u svijetu ptica ono što je bezazleni šareni grobar u svijetu kukaca: miroljubiv i koristan »smetlar« i »grobar«. Ono što sup radi, premda nam se činilo odvratnim, i te kako je korisno za život planine i doline jer sprečava širenje bolesti i pošasti. I zato sup malo mari za nelijepa imena koja smo mu nadjeli: lešinar, mrcinjaš, strvinar. U potrazi za leševima uginulih životinja sup se diže nebu pod oblake — do 3 000 metara visoko. Kad odozgo ugleda što je tražio, hitro pada onamo znajući da će i njegova družba dohrliti na gozbu. Dva-tri sata kljucanja po mrcini (i po nepoželjnim sužderačima) — i od crknute ovce ili govečeta preostale su samo gole bijele kosti. (Pa ipak će i njih još temeljitije »pregledati« strvinari manjega rasta, kojima se ne priliči da prvi započnu gozbu: smeđoglavi supovi i bijeli strvinari.) Kratak predah posvećen probavi, pa potraga za drugim mrcinama počinje iznova.

Jeste li znali?...

... da bjeloglavog supa možemo susresti (danas već znatno rjeđe nego prije stotinjak godina) po planinama Slavonije i Kvarnerskoga područja, pa preko Bosne i Hercegovine dalje na jug? ...da su supovi najveće grabljivice staroga svijeta (juga Evrope i Azije i čitave Afrike)? ... da je njihov »poziv« mrcinjaša najkorisniji u toplim krajevima jer ondje leševi najbrže trunu?

1/5 prirodne veličine

Najmilija hrana

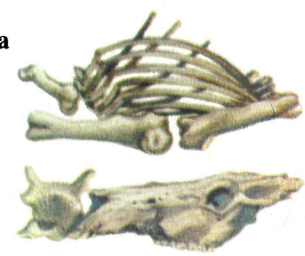

strvina

Bjeloglavi je sup »kod kuće« u svemu Sredozemlju te na jugu zapadne Evrope i evropskog dijela SSSR-a, a skita se sve do Baltičkog mora. Zimi supovi živahnu više nego inače: to je doba parenja. Dok snubi ženku, mužjak u letu kruži oko nje, sleti i stane do nje, krilo uz krilo: time je »izjavljeno« sve što treba.

Supovo je gnijezdo najčešće u kakvoj usjeklini među gorskim stijenama, pod isturenim grebenom koji će ga štititi od kiše. Na hrpi suharaka, uz nešto suhih vlati i mahovine, ženka izleže jedino jaje i grije ga pedesetak dana. Ptić je pokriven maljama i nezasitno gladan. Roditelji su povazdan zauzeti time da ga hrane.

Je li gdje kakva mrcina »ponuđena«, sup će doznati po žustru dolaženju i odlaženju drugih pripadnika kolonije tih grabljivica. Tako će oko plijena nastati vreva da se jedva opisati dade, cika i krika, guranje i kljucanje. Kojemu uspije uvući glavu do jetre u utrobi strvine, neće jetre izvlačiti, nego će je ondje izjesti.

Nakon obilne gozbe prežderani supovi odgegaju najprije do kakve vode da se napoje, a usput i speru sa sebe ono što se perja nahvatalo. Muka je živa poslije toga odlijepiti se od zemlje! Bude tu nezgrapna potrkivanja, lupetanja krilima i uzmahivanja glavom — dok naposljetku ne uspije ptičurini zaploviti zrakom.

Sit i presit, sup smireno promatra svijet s vidikovca ponad svoga gnijezda. Kad malo dahne dušom, nastavit će »osobnu toaletu«: uredit će perje od preostale nečisti. Na kraju će širom raširiti krila te ih izložiti suncu, koje će tako dovršiti potrebnu dezinfekciju. U sve ostalo vrijeme sup pokazuje svoju svadljivu ćud.

Iznenadi li čovjek bjeloglavog supa dok se, onakav oteščao od jela, tromo prepušta blaženom užitku probave, ptica neće moći uzletjeti. Smatrajući se ugroženom, pokušat će zato da se brani. Inače ova ptica grabljivica izbjegava čovjeka gdje ikako može; nasrnut će na nj samo ako joj se učini da drugog izlaza nema.

Magot

Ima stara gatka o tome kako pod morem vodi rov od sjeverne obale Afrike do Gibraltarskoga grebena, te da za taj rov znaju samo majmuni magoti pa se njime i služe prelazeći ovamo i onamo. Tako priča tumači to što ista vrsta živi i s ovu i s onu stranu mora. Drugo kazuje povijest. Magote su prije tisuću godina donijeli sa sobom Arapi osvajajući Pirenejski poluotok. Arapa danas ondje više nema, a magoti su se zadržali na krajnjem jugu poluotoka — njih svega nekoliko desetaka. Da ih posve ne bi nestalo, brine se britanska vojna posada. Majmunčići su vrlo ljupki i umiljati, ali majmuni u poodmaklim godinama iskazuju nabusitu i pakosnu ćud, zavidljivost i sumnjičavost prema svakome. Odlikuju se, inače, znatnom inteligencijom, a i dobro pamte što su jednom iskusili ili vidjeli. Majmunica je obično uzorna mati. (Ta je pojava česta u majmuna pa zato pretjeranu i nerazboritu roditeljsku ljubav nazivamo »majmunskom ljubavlju«.)

1/3 prirodne veličine

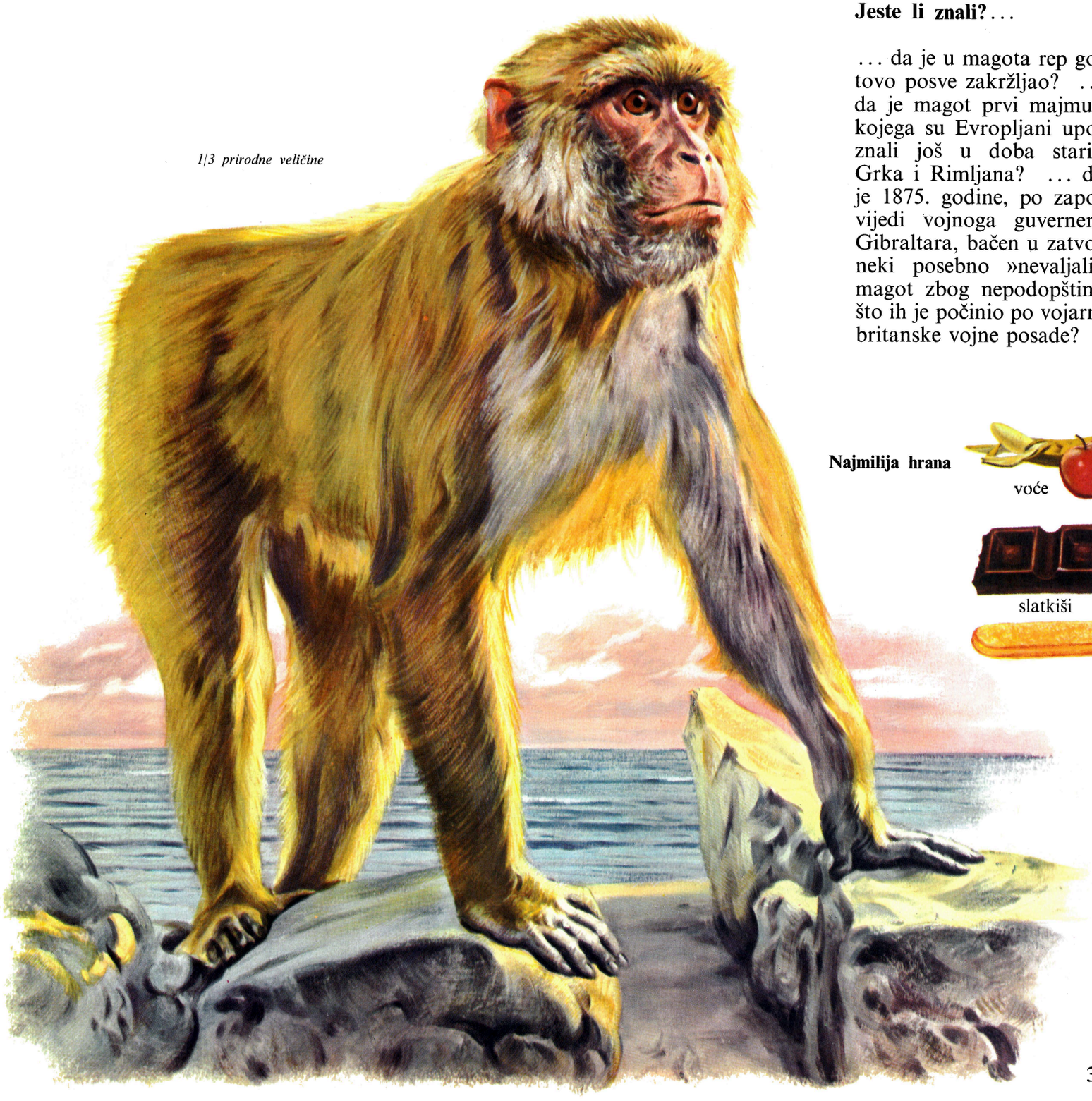

Jeste li znali?...

... da je u magota rep gotovo posve zakržljao? ... da je magot prvi majmun kojega su Evropljani upoznali još u doba starih Grka i Rimljana? ... da je 1875. godine, po zapovijedi vojnoga guvernera Gibraltara, bačen u zatvor neki posebno »nevaljali« magot zbog nepodopština što ih je počinio po vojarni britanske vojne posade?

Najmilija hrana

voće

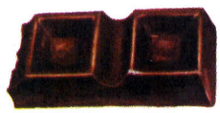

slatkiši

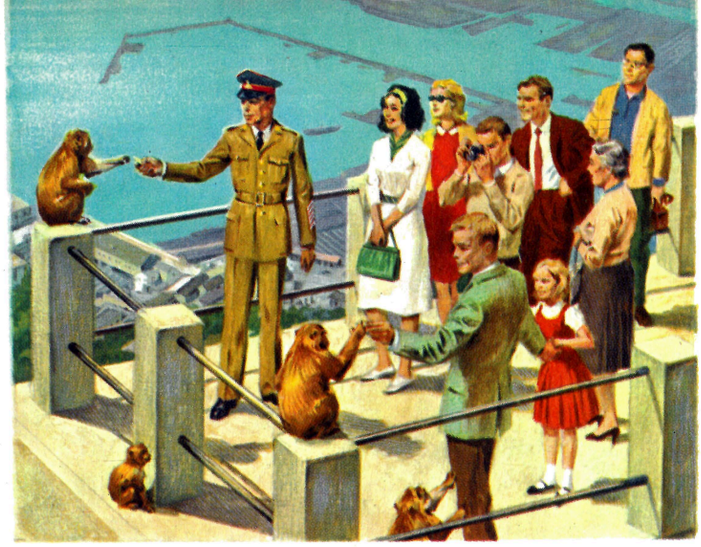

Ovi su majmuni najveća turistička zanimljivost Gibraltara. Nijedan posjetilac neće propustiti priliku, a da ih ne pogleda. O njima se (od 1913. godine nadalje) brine britanska vojna posada. Posebno određeni podoficir odgovoran je da nestašni i kričavi bezrepci redovito dobiju dvaput na dan svoje propisane obroke hrane.

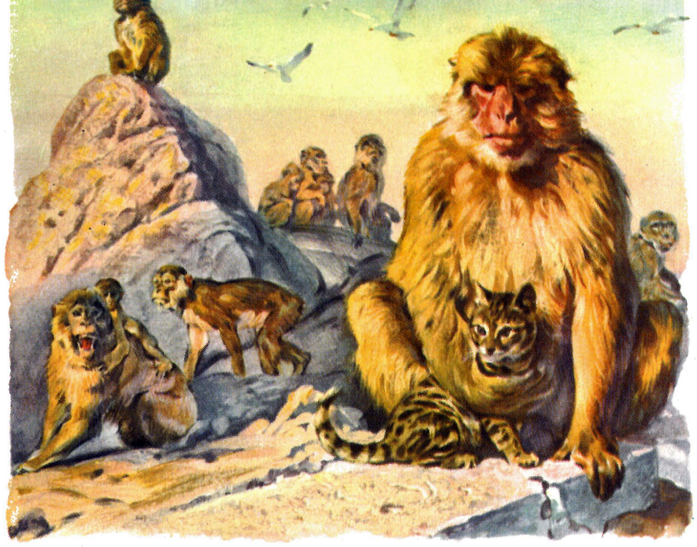

Gibraltarski magoti žive u čoporu koji broji četrdesetak glava. Najsnažniji mužjak u čoporu neograničen je »vladar-samodržac«. Majmuni su toliko privrženi društvenu životu da radije trpe i najnesnosnijeg silnika, nego da napuste čopor. Ugine li majmunici mladunče, ona će »posvojiti« bilo koju životinju (npr. ovu mačku).

Magoti nemaju drugih briga nego kako da »ubiju vrijeme« svakovrsnim ludorijama: skaču s jedne stijene na drugu, trče jedan za drugim i čupaju se, kližu se niza stijene, koje su dugom »uporabom« već posve uglačali. Druga im je razbibriga da prevrću kamenje i pod njim traže štipavce, koje će zatim u slast hrustati.

U svoje igre magoti — kao i svi ostali majmuni — upleću i jedan »važan posao«: čeprkaju po sebi i po drugima tražeći prstima među dlakom kukce i druge nametnike pa ih onda s užitkom gricкaju. I kad se čovjeku popnu na rame, ukazat će mu tu istu »drugarsku uslugu«: temeljito će mu pretražiti i »očistiti« kosu.

Magotima ipak dodija jednolična svakidašnjica, pa od vremena do vremena nastoje u nju unijeti uzbudljive promjene. Izbjegnuvši prijevarom paski svojih čuvara, zađu u naseljeni dio poluotoka pa se uvuku u koju kuću. Tu njihov boravak ostavlja vidljive uspomene. Uhvaćeni, okajavaju nestaštvo opet »iza rešetaka«.

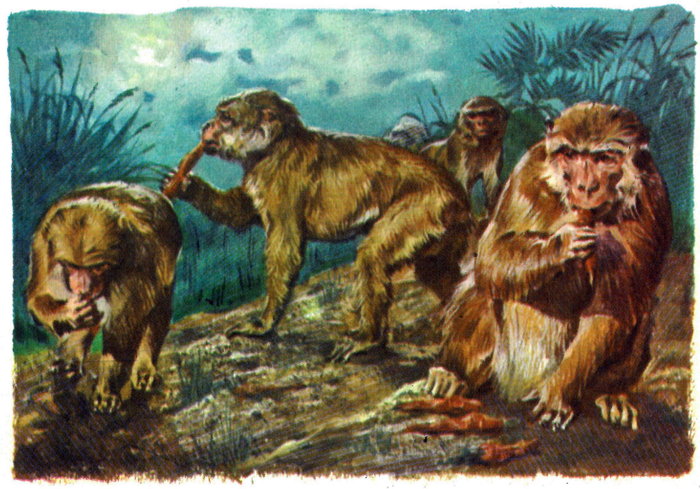

U Maroku — Gibraltaru nasuprot preko mora — žive u slobodi majmuni iste vrste. Druževni kao i njihovi evropski susjedi, nisu ništa manje zaigrani ni štetoljubivi. Kad takav čopor provali u vrt ili voćnjak, ostavi za sobom pustoš kao da je rat protutnjao. Majmuni neće poštedjeti ništa ni u krošnji ni u zemlji.

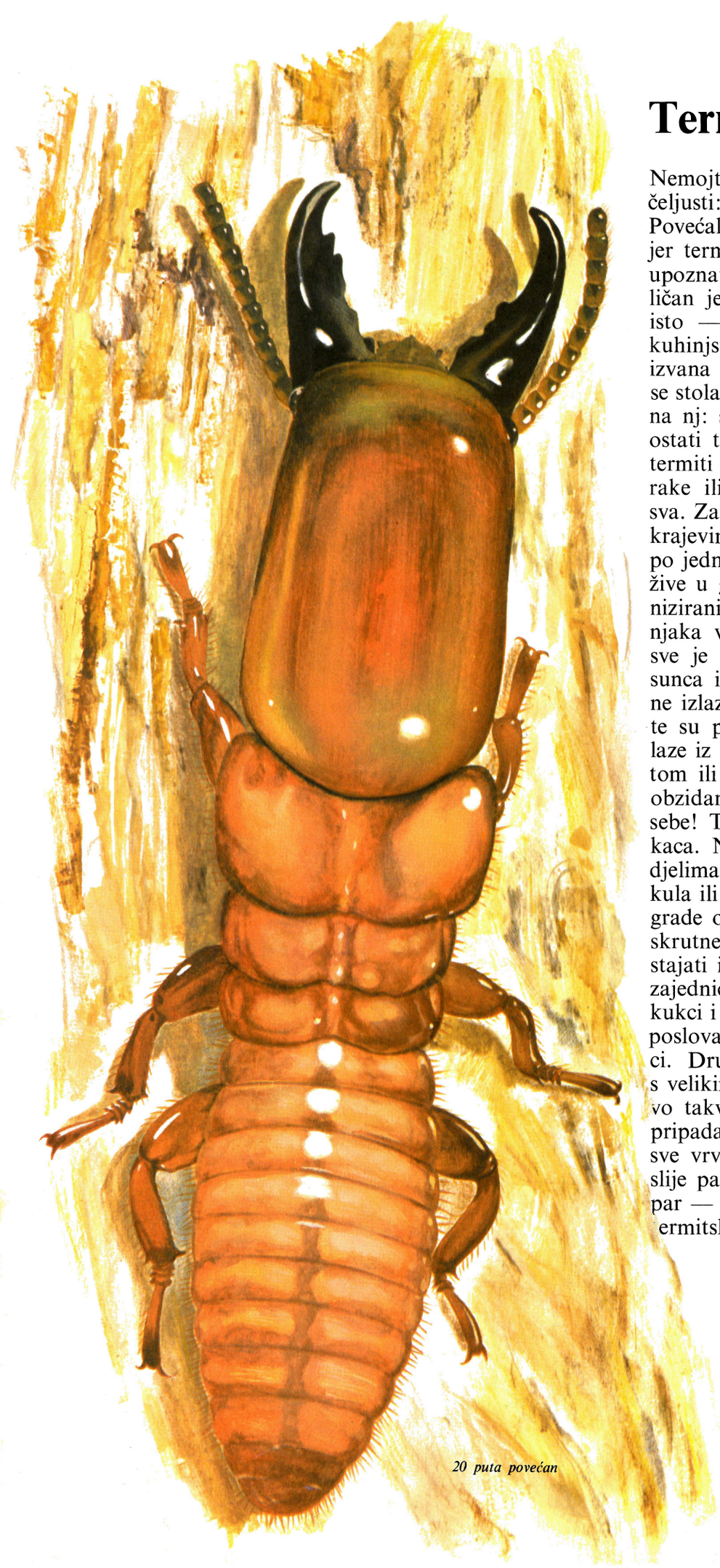

20 puta povećan

Termit

Nemojte se uplašiti ovoga kukca ni njegovih strašnih čeljusti: sve to izgleda u naravi sićušno i neopasno. Povećali smo ga da ga možete dobro promotriti, jer termit u mnogo čemu zaslužuje da ga pobliže upoznate. Prije svega taj kukac ima čudan i jednoličan jelovnik: i petkom i svetkom jede jedno te isto — drvo! Uvuče se tako termit, recimo, u kuhinjski stolac. Jede on drvo iznutra, jede, a izvana ostavlja samo tanku koricu, tek toliko da se stolac ne raspadne. Zlo i naopako sjedne li netko na nj: stolac će se sav raspasti i od njega će preostati tek šaka praha. Još je opasnije uvuku li se termiti u tavanske grede ili u zidove drvene barake ili kolibe: zgrada će se urušiti, dijelom ili sva. Zato su termiti velika muka i pokora u toplim krajevima gdje je drvo glavna građa. No još su po jednoj svojoj osobini veoma zanimljivi. Termiti žive u golemim, milijunskim zajednicama, a organizirani su slično kao i mravi. No dok oko mravinjaka vri i ključa radišan život, oko termitnjaka sve je tiho i pusto. Termiti su noćnici. Boje se sunca i njegove svjetlosti pa mnoge vrste nikad i ne izlaze na svjetlo dana (nekima su oči zakržljale te su posve slijepi). I hodnici kojima termiti polaze iz svojega gnijezda u potragu za slasnim drvetom ili su ukopani u zemlju ili su sa svih strana obzidani. Termitnjaci su pak posebna priča za sebe! To su najsavršenije građevine u svijetu kukaca. Neki se termitnjaci, u žarkim i suhim predjelima Afrike, dižu poput slikovitih tornjeva i kula ili plastova sijena i do 5 m visoko. Termiti ih grade od zemlje i svoje sline, a kad se ta »žbuka« skrutne, toliko je čvrsta da na termitnjaku može stajati i nekoliko ljudi odjednom. U termitskoj su zajednici životni poslovi tako raspoređeni da su se kukci i oblikom tijela prilagodili različitim vrstama poslova. Slično kao i u mrava, najbrojniji su radnici. Drukčiji su izgledom vojnici: snažni, glavati, s velikim, nazubljenim čeljusnim kliještima. (Upravo takvoga jednog vojnika prikazuje ova slika, a pripada vrsti žutovratih termita.) U doba rojenja sve vrvi od krilatih mužjaka i krilatih ženki. Poslije parenja oni sami trgaju krila te jedan takav par — matica ili kraljica i kralj — zasnivaju novu termitsku »državu«.

Jeste li znali?...

... da je ženka ratobornoga termita prvak u plodnosti među svim životinjskim vrstama: ona leže do 8 000 jaja na dan, punih desetak godina? ... da su termiti u prirodi veoma korisni jer uništavaju svakojaku biljnu trulež?

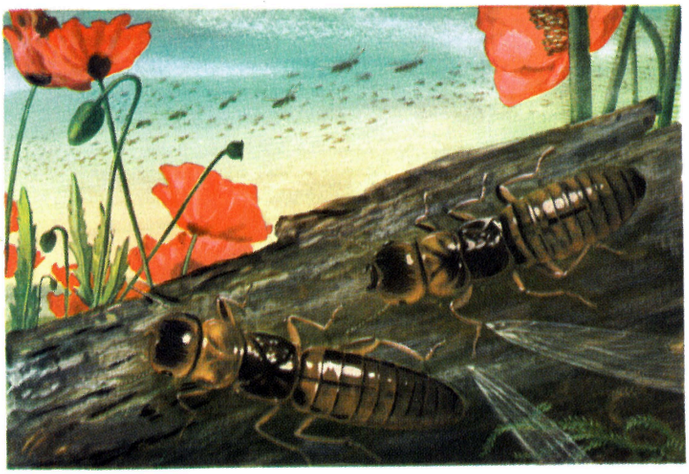

Termiti su, ispitujući vlažnost zraka, doznali da je došao najpovoljniji čas za rojenje. Nebrojeni krilati mužjaci i ženke kuljaju iz gnijezda i polijeću u zrak. Sretni parovi koji izbjegnu svim neprijateljima zasnovat će nakon svadbe nove termitske zajednice.

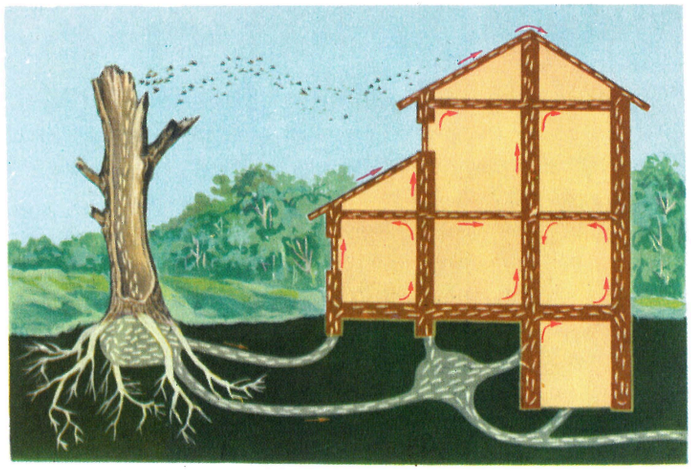

Termiti su se naselili podno stara i šuplja stabla. Odatle mile podzemnim hodnicima u potragu za hranom. Doprli su i do ove kuće, uvukli su u nju te rastočili svu drvenu građu i pokućstvo. Jednog će se dana sve to »samo od sebe« raspasti u prah.

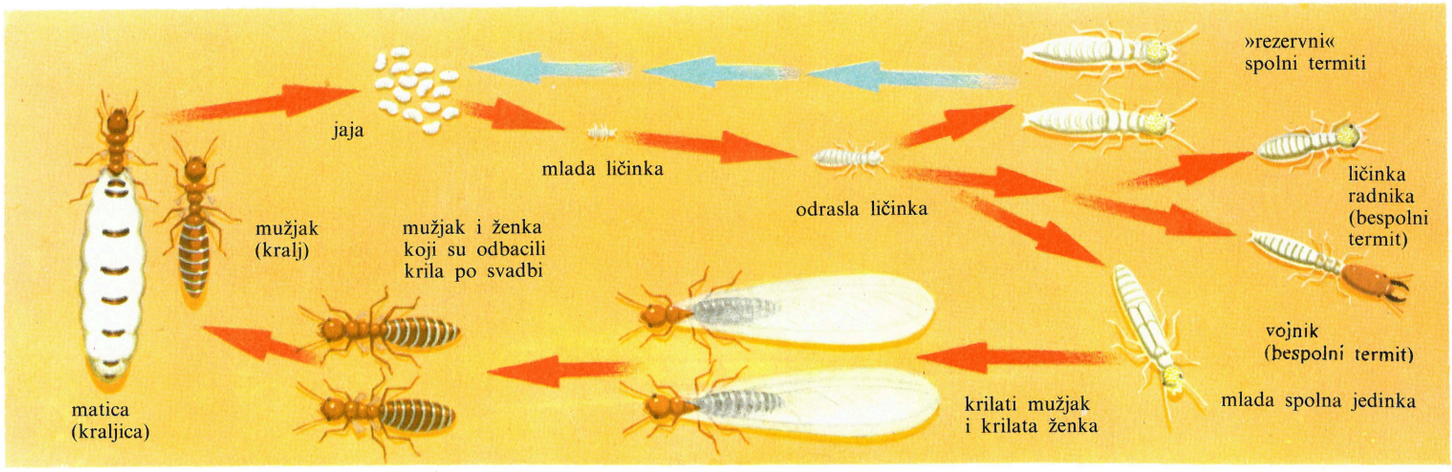

Ovdje možete slijediti životni krug termita. Matica je izlegla jaja, iz kojih se razviju ličinke. Kad one porastu, od njih nastanu različiti članovi termitske zajednice. Od jednih ličinaka budu bespolni radnici (koji, dakle, nisu ni pravi mužjaci, ni prave ženke), od drugih bespolni vojnici. Treće se ličinke razviju u spolne jedinke, mužjake i ženke, koji će, jedini među termitima, okrilatiti. Jedna ženka i jedan mužjak postanu nakon parenja rodonačelnici (kraljica i kralj) novoga pokoljenja termita.

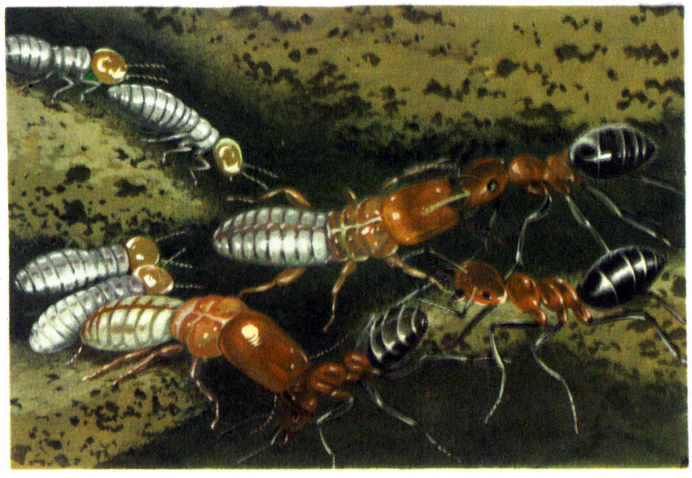

Mravi i termiti nisu u srodstvu; dapače, krvni su neprijatelji. Među objema vojnički ustrojenim zajednicama česti su pokolji. Takav prizor vidite na slici. Mravi, spretniji i jači, uništili su termitske straže pa sada ugrožavaju termite u njihovu skrovištu.

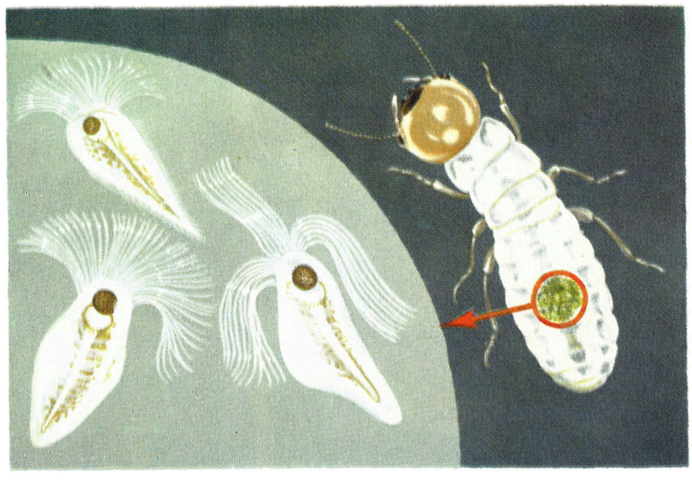

Veoma povećane, vidite nametnike koji su neizbježni stanovnici u crijevima termita. Ne možemo ih ipak smatrati uljezima koji žive »o tuđem kruhu«. Oni se tu hrane sastojcima koje termit ne može sam probaviti, pa bi bez tih nametnika-pomagača uginuo.

Muflon

Ova plemenita životinja, dostojanstvena i plaha, živi danas još samo na otocima Sardiniji i Korzici. (S većim i manjim uspjehom umjetno je nastanjena i u nekom njemačkom gorju.) Muflon više voli šumovite planine nego kameni krš. Preko godine ta jedina evropska divlja ovca tumara okolo u manjim stadima; zimi se odvajaju parovi. Na proljeće dobije svaki par po jedno janje, kojemu će trebati više godina da dostigne (ako je mužjak) svojih 40 kg težine, 70 cm visine u plećima i 130 cm duljine te da se može podičiti onim divotnim oružjem i znakom ljepote — rogovima teškim i do 6 kg.

Jeste li znali?...

... da vlastiti rogovi, ako nepravilno rastu, mogu ovnu probiti vrat i tako ga usmrtiti? ... da je evropskome muflonu srodan muflon koji živi po brdinama Male Azije, Kavkaza i Irana?

1/5 prirodne veličine

Najmilija hrana

trave

kestenje

Dostojanstveno se koči na kamenu ovaj krasni primjerak muflona, kao da poziva: slikajte me! U pozadini je stado, kojemu je predvodnik stariji ovan. Jednome stadu pripada više mužjaka (ovnova) i više ženki (ovaca) s mladuncima. Najstariji se ovnovi izdvoje iz stada u male skupine ili se okolo skiću kao samotari.

Smrtna opasnost na vidiku: lovci! Stražari su, međutim, na vrijeme uzbunili stado — i sad nastaje vragometna jurnjava po vrleti i po urvinama. Mufloni su nenadmašivi majstori u trku i skoku po stijenju. Ipak, radije se zadržavaju po šumovitim dijelovima planine nego da izlaze na goleti gdje je sam kamen.

Kad se ovnovi spore oko položaja predvodnika stada, presudu donose rogovi. Borba je surova i neumoljiva, pa se često završi tako da jedan suparnik surva drugoga u provaliju. Mogu stradati i oba ako im se rogovi zapletu tako da ih više ne mogu rastaviti. Tada je pad jednoga sa strme litice koban za obojicu.

Nije rijetkost zateći ponekog muflona kako na planinskom proplanku spokojno pase s domaćim ovcama. Naposljetku, oni su prvi rođaci: — muflon je jedina evropska vrsta divlje ovce.

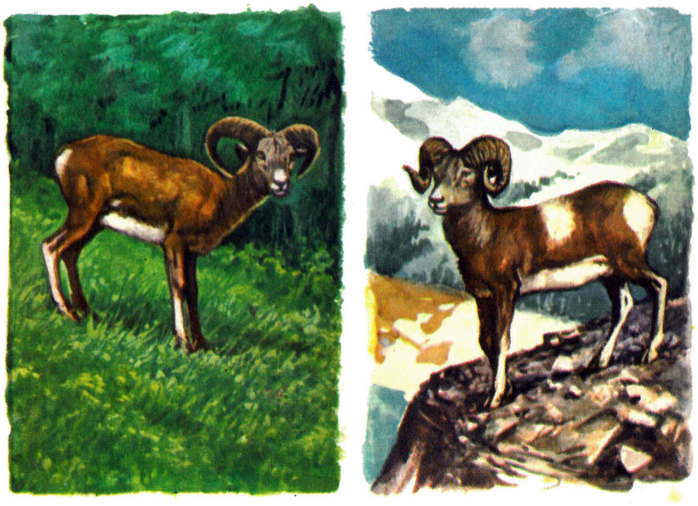

Lijevo je muflon u riđoj ljetnoj odori. Samo su mu njuška, trbuh i donji dijelovi nogu bijeli. Desno je muflon u zimskoj odjeći. Sad mu je krzno gušće, a vrat mu krasi kratak ovratnik. U starih se ovnova pojavljuju lijevo i desno na boku osebujne bijele mrlje. Rogovi rese mužjake, a nađe se i rogatih ženki (rogovi su manji).

Mali tetrijeb

Zastanete li radi odmora na sjenovitoj čistini johove ili brezove šume u kojoj rastu borovnica i divlji šimšir, možda ćete upoznati ovu prelijepu planinsku pticu. Mužjak je gizdaviji od ženke i oblikom i bojom. Glavu mu krasi jarkocrvena »ruža« — dvije nabrekline gole, kvrgave kože, a poseban mu je ures rep: 18 repnih pera izvijeno je u obliku glazbala lire. (U ženke je rep samo rašljasto rascijepljen.) To je mali tetrijeb ili ružovac. No ta nadasve plaha i oprezna ptica radije krije svoju ljepotu po najgušćim šumarcima i šikarama. Tek ako tetrijeb ne sluti nikakve opasnosti, gorom će jeknuti njegov glasni pijev. Kad vidi da mu ne pomaže skrivanje, spasavat će glavu bijegom: hitro će uzletjeti i spretno prolijetati među granjem. U proljeće proplanci postaju pozornica njihovih zanosnih svatovskih plesova, a i ogorčenih bojeva. Dok kokoti plešu i pjevaju — klokoću, psiču, ćurliču i bloboću — (a koke im se iz prikrajka dive), zaborave svaki oprez, pa im se lovac lako može prikrasti na puškomet. Po zimi se ovi gorski gizdelini raziđu u malim skupinama po brezovim i bukovim šumama. Tada su im glavna hrana johove mace, brezovi pupoljci i bukvice.

Jeste li znali?...

... da kokot za mitarenja gubi i repna pera? Tada je nesposoban za letenje pa se krije po najdivljačnijem čestaru sve dok mu novo perje ne poraste? ... da kod nas ima najviše tetrijeba ružovaca u Bosni i Hercegovini?

kukci i njihove ličinke

bukvice

Najmilija hrana

borovnice i druge bobe

1/2 prirodne veličine

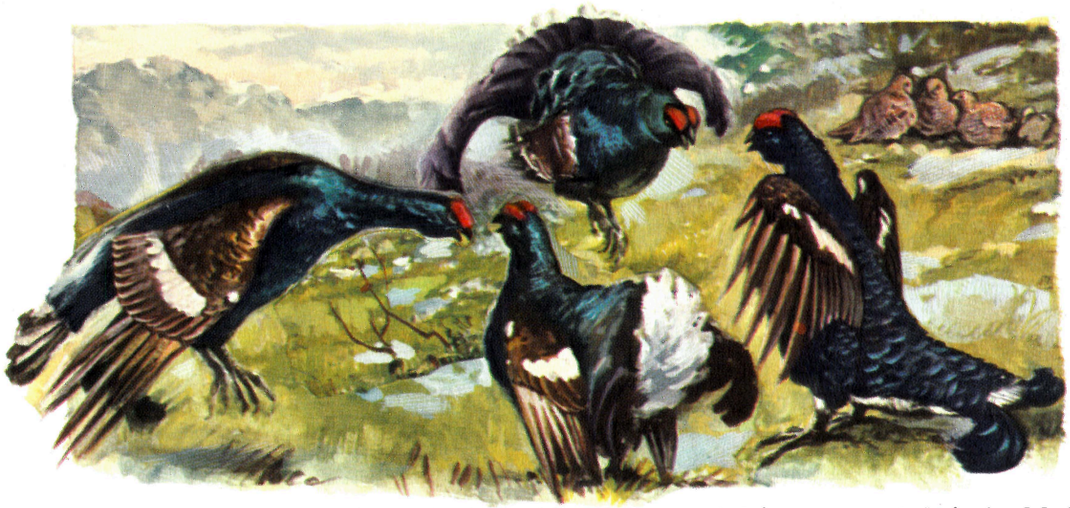

Netom zaproljeti, zapodjenu kokoti duge i ljute bojeve, a gledaju ih sa strane tetrijepske ljepotanke. Svi ustreptali od bojnoga žara, našušurena perja i raširenih krila, mužjaci trče u krug,

poskakuju i odskakuju, biju se kljunom, krilima, čaporcima, podjarujući se ubojnim krikovima. Bude i mrtvih glava. Osebujan narodni ples alpskih gorštaka oponaša borbu tetrijeba ružovca.

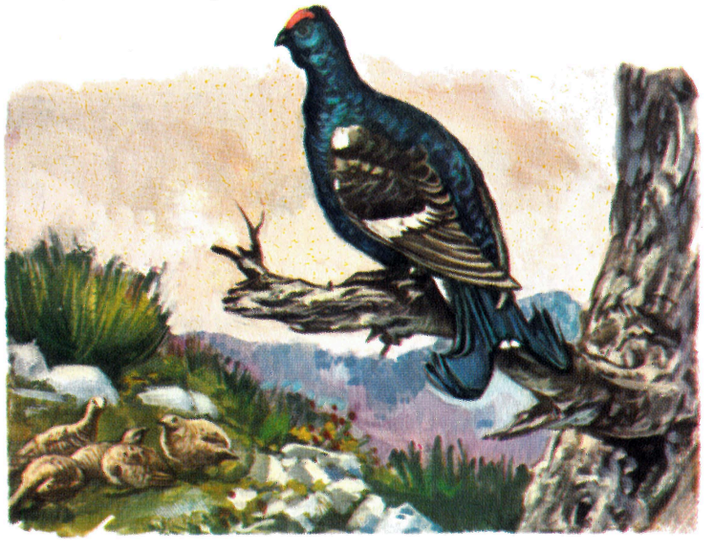

Pobjednik slavi svadbu s čitavim »haremom«. Buduće se majke odmah zaposle pripremanjem gnijezda. Mužjak se dotle ponosito šepiri naokolo, kao da ga se dalje ništa više ne tiče.

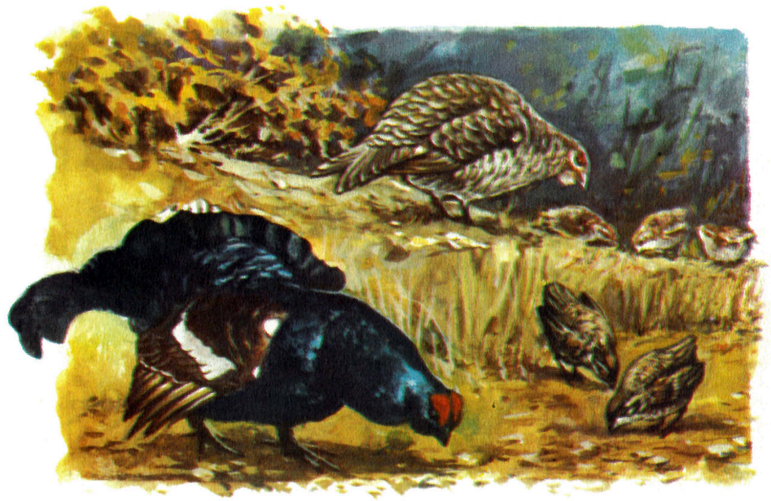

U svakom će gnijezdu biti 7 do 10 jaja, a pilići će se izleći za 3 do 4 sedmice. Matere predvode male potrkušce sve do jeseni. Uče ih kako da traže hranu i kako da se čuvaju neprijatelja.

Mali je tetrijeb slab i neizdržljiv letač. Zato će u nevolji odmah šmugnuti u najgušći gustiš. Ris mu je najljući krvnik. Kad ga tetrijeb ugleda, potražit će spas u najvišim krošnjama drveća.

Zima ubijelila brda i doline. Tetrijeb čeprka i razgrće snijeg tražeći zaostale bobice borovnice i divljega šimšira. I grmlje je sada zameteno, pa tetrijeb mora u snijegu kopati noćna skrovišta.

Štipavac

Naš štipavac kao da je veoma umišljen stvor, jer evo prolaze stotine milijuna godina, a da se on izgledom gotovo ništa izmijenio nije — još od onoga pradavnog doba kad je zemaljsko kopno bilo gola i prazna pustoš. Pa razgledajmo malo podrobnije toga krasnika! Oklopljeno mu se tijelo nastavlja u tanji i vrlo gibak rep, koji na kraju nosi opasan žalac vezan s dvije otrovne žlijezde. Štipavac najčešće drži rep prijeteći nadvijen nad hrptom tako da je žalac pripravan za ubod. Tu je onda još jedno strašno oružje za obranu i napad, a ujedno i hvataljka i »pribor za jelo« — snažna kliješta (kojima štipavac hvata plijen, komada ga i prinosi ustima). Odozgo na glavopršnjaku štipavčevu razaznajemo dva veća oka, a ima ih i nekoliko sitnijih — no od svih njih mala mu korist jer vidi vrlo slabo. Zato se više oslanja na posebno osjetilo kojim prima i najneznatnije titraje tla i zraka koji nastaju kad se nešto miče. Štipavac je noćnik. Danju se krije pod kamenjem i drvom što trune ili u pukotini starog zida, a zalazi i u kuću. Noću lovi pauke, babure i kukce svake vrste. Štipavac živi u našim južnijim, toplijim krajevima.

Jeste li znali?...

... da je ubod običnoga štipavca bolan, ali ubod velikih tropskih štipavaca (dugih do 17 cm) može biti vrlo opasan, pa i smrtonosan?

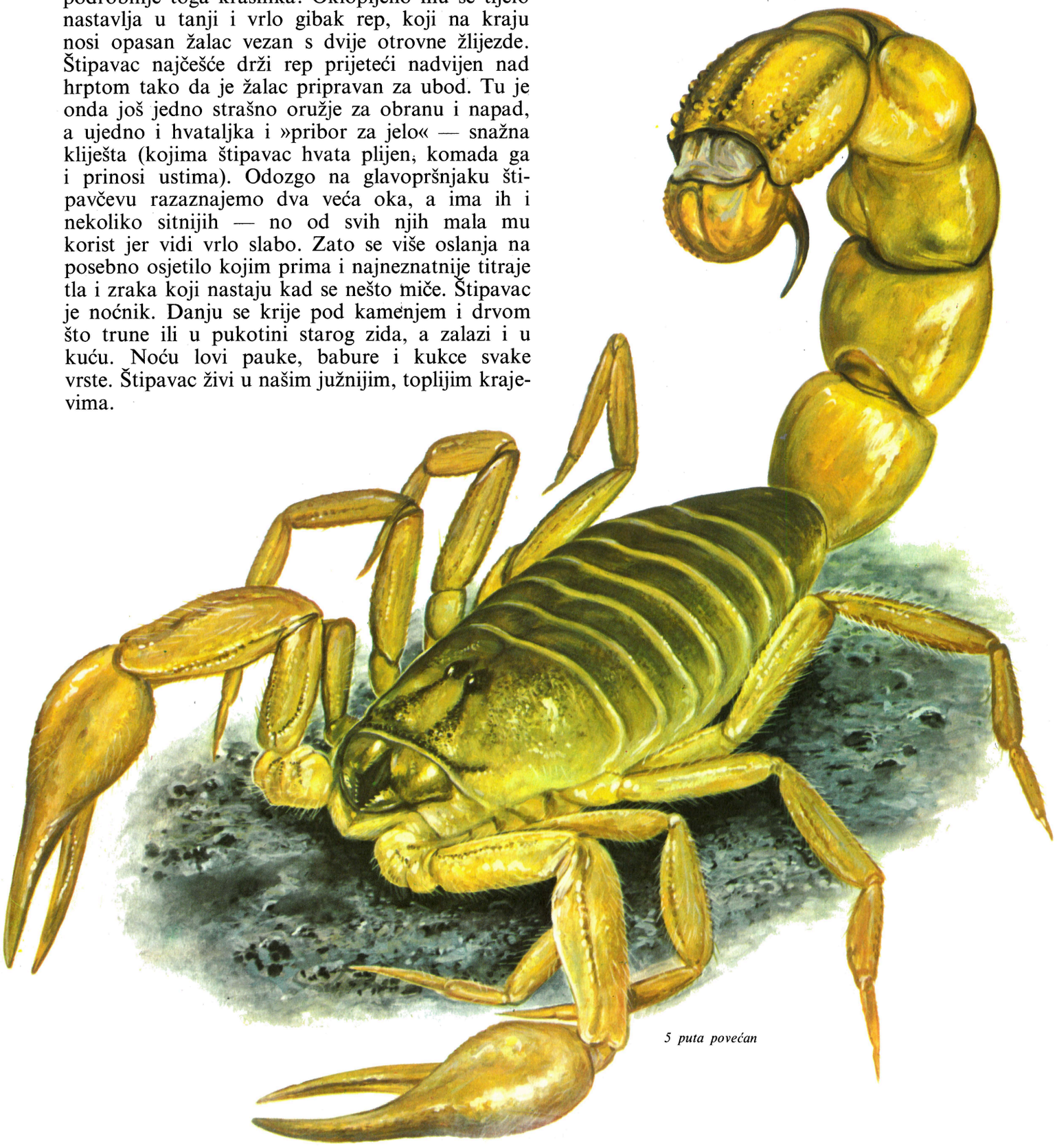

5 puta povećan

Kad ide okolo u prošnju pa naiđe na suparnika koji je krenuo po istome poslu, štipavac ne zna za šalu. A sukob životinja opremljenih tako ubojnim oružjem znači da će borba biti na život i smrt. Štipavčja ljepotica pripast će, naravno, pobjedniku.

Tko bi rekao da ovakve opasne i odvratne životinje znaju za nježnu ljubavnu igru koja prethodi parenju! Držeći se kliještima kao da su plesni par, štipavci izvode nekakav starinski ples s polaganim njihanjem i okretanjem. Ta igra može trajati satima.

Netom ženka izleže jaja (obično desetak, ali i do tridesetak), mladunci izvire na svjetlo dana. To je svjetlo doduše prilično oskudno, jer se štipavčići rađaju u podzemnu skrovištu. Majka im pomaže da izađu iz jaja: kliještima razrezuje koru — i proždire je. (Ženke nekih vrsta štipavaca rađaju žive mlade.)

Ispuzavši iz jaja, štipavčići se uzveru majci po nogama i po kliještima, uspnu joj se na leđa i tu se udobno smjeste. Pa — kud ona, tud i oni s njom! Jer štipavci nemaju doma, a onakvi maleni ne bi se mogli sami braniti od neprijatelja. Tek kad ojačaju (otprilike za dvije sedmice), razmiljet će se svako na svoju stranu.

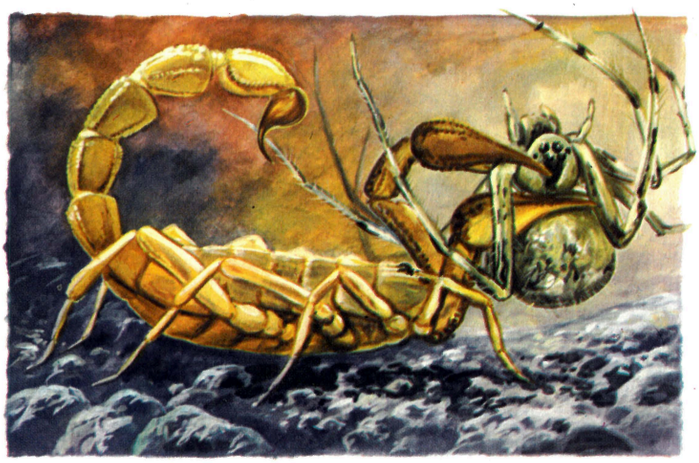

Kad zanoća, štipavac polazi u lov. Pogledajte kako se pri tome služi svojim kliještima i kako uhvaćenoj žrtvi (a to je ovdje pauk, koji mu je blizak rođak) prinosi smrtonosnu žaoku na vrhu repa.

Štipavci žive po prisojnim mjestima, najčešće u nizinama. Danju se skrivaju pod kamenjem. Oni posebno poduzetni iskopat će u zemlji skrovište. Takav je rov koji put i metar dubok.

Genetka

Pogledajte zvjerčicu na ovoj slici. Već njezin izgled i stav svjedoče da nije pred vama trom i nezgrapan stvor, nego velemajstor u veranju, puzanju i skakanju svake vrste. A kad bi se još na slici pokrenula, stavili biste ruku u vatru da je ta životinja građena od same gume, ili da je bar tisuću zglobova u njezinu protegljastu tijelu. A sada ćete se još nečemu začuditi. Genetka ili cibetka, koja danas divljačari po brdskim šumama Sredozemlja (a najviše Pirenejskog poluotoka), bila je u drevnoj prošlosti domaća životinja. Stari su je Egipćani (zvali su je: basta) pripitomili i držali da im tamani miševe. U toj zemlji žita genetka je uspješno obavljala tu dužnost sve dok ju jednoga lijepog dana nije počela odmjenjivati mačka, koju su Egipćani prenijeli iz susjedne Libije (i nazvali je: mu). Oslobođena tako »kućnih poslova«, vjekovala je genetka po palačama i hramovima kao jedna od faraonovih »svetih životinja«. A faraoni su bili i prošli, pa se tako i genetka vratila odakle je i došla te stala živjeti kao i prije. No i dan-danas ima kuća u kojima je drže kao strastvenu i korisnu mišolovicu. Rastom manja od mačke, genetka potječe iz porodice srodne mačkama i hijenama, a sva se njezina bliža svojta odlikuje najpjegavijim krznima među svima sisavcima. No među genetkama ima toliko različnosti u šarama da prirodoslovci ni danas nisu načistu koliko ih vrsta zapravo ima. Cibetka je noćni lovac. Njezine zmijolike kretnje — toliko ljupke i mazne, koliko spretne i svrhovite — tako su osebujne, te je u šali rečeno da je genetka »križanac zmije, lasice, mačke i leopardova krzna.«

1/2 prirodne veličine

Jeste li znali?...

... da ovaj lovac s tisuću vrlina ima, kao kućna životinja, jednu jedinu manu: iz nekih žlijezda izlučuje tvar (cibet) koja vrlo neugodno zaudara?

Najmilija hrana

kukci

mali gmazovi

glodavci

Kad se spusti sumrak, počinje genetkin »radni dan«. A sav je njezin posao — lov. Čudesno gipkim tijelom ona se može vinuti zrakom kao da je krila nose. Stoga joj plijenom pada i što trči i što leti. Možda ni ovaj neoprezni šišmiš neće iznijeti glave.

Genetku privlače krajevi gdje ima vode: ne zato što bi sama za njom čeznula, nego zato što onamo dolaze na pojilo svakojake životinje. Ova će zvjerčica bez premišljanja skočiti u vodu za ribom ili za vodenim voluharom; ni vodenih kukaca neće prezreti.

Genetki nema milije zabave nego što je veranje po drveću. No ona spaja ugodno s korisnim. Granje često krije gnijezda s jajima i ptićima — i eto joj nove poslastice. A takav zalogaj neće izmaći njezinu oštru oku s uspravnim zjenicama kao u mačke.

Majka genetka ponosno gleda što rade njezina tri mališana koje je nedavno na svijet donijela u šuplju drvetu ili u napuštenoj jazavčevoj jazbini. Mališani će se doskoro zasititi puste igre i okrenuti se ozbiljnijem poslu: počet će učiti abecedu lovne vještine.

Kao da joj je tijelo od same gume, genetka se bez ikakva napora provlači i kroz najtješnje pukotine. Sva priljubljena uza zemlju, nečujno se šulja uvijajući tijelom kao zmija — a onda će se naglim skokom baciti na grlo zatečene i od užasa skamenjene žrtve.

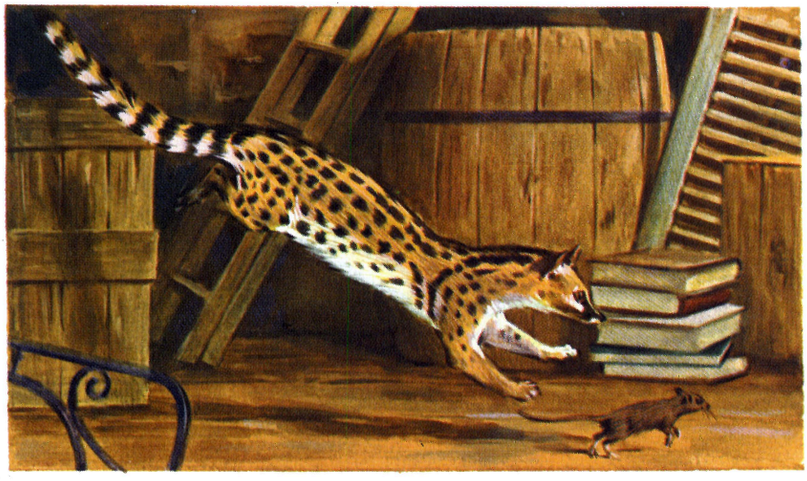

Genetku možemo bez muke pripitomiti. Tada u vještini tamanjenja miševa neće zaostajati ni za najlovnijom mačkom. Jedina je neugodnost što svu kuću zasmradi oštrim i osebujnim mirisom na mošus, koji potječe od izlučevine nekih žlijezda ispod repa.

Brgljez

Kad šumom ili gajem ili parkom sve odzvanja veselim kliktanjem i cilikanjem, cvrčanjem i ćurlikanjem, pogledom ćemo potražiti odakle pjesma dopire očekujući da ćemo spaziti poveliku pjevicu. No nikamo ne pristaje bolje ona izreka »malen ptić, velik krič« nego primijenjena na brgljeza. Taj živahni brbljivac i pjevač-urlator zapravo je još manji nego nam se čini, jer mekano perje drži uvijek ponešto napuhano. Drugim nas nečim ta ptica još više iznenađuje: svojom sposobnošću da, jedina između sve svoje pernate braće i rođaka, jednako spretno i hitro puže i »uzbrdo« i »nizbrdo« po deblu. Nije li vam ni to dosta, evo još jednoga zanimljivog podatka: brgljez je visokokvalificiran zidar. Premda mu je kljun dovoljno jak za krckanje oraha i drugih tvrdih plodova, preslab je da bi njime izdubao rupu u deblu. Zato je primoran tragati za dupljima koja su drugi (žuna, djetao) iskopali pa napustili. Nađe li što je tražio, čeka ga odmah posao: otvor duplja valja prekrojiti »po mjeri« jer je prethodni stanar bio krupniji rastom. S nešto blata i svoje sline te s mnogo mara i spretnosti ptić će ubrzo otvor obzidati upravo toliko da se kroza nj može provući. A kad je s poslom gotov, iz stana će ponosno izvirivati novi stanar — brgljez, brzdelj, hrastovac, kosorepac, sirnjak, teškar — ili kako već sve ne zovu u različitim hrvatskim krajevima tu milu i živahnu ptičicu.

Jeste li znali?...

... da je brgljez veoma korisna ptica jer potamani mnogo štetnih kukaca kojima se hrani? ... da je brgljez lončar, koji živi na jugu Hercegovine, Dalmacije i Crne Gore, još vještiji zidar od običnoga brgljeza (kojega prikazuje ova velika slika)?

dvaput povećan

Najmilija hrana

orasi i lješnjaci

žir

Sreća se nasmjehnula beskućniku: našao je gotov stan — napušteno djetlovo duplje. A on bi se bio zadovoljio i bilo kakvom rupom u deblu, samo da može u njoj urediti gnijezdo.

Tui, tui, tui — kaj, kaj — cirrr, vitvivit, trrr! — Najsladim zvucima što ih može izmamiti iz svoga grlašca mužjak (lijevo) snubi odabranicu (desno: ona ima tanju crnu prugu preko oka).

Minuli su ružičasti časovi zanosa; sada valja misliti na sivu svakodnevicu. Ali ni ona nije dosadna ni tegotna kad se u slozi i ljubavi podijele svi poslovi i sve brige. U ovih se ljupkih ptičica i mužjak i ženka podjednako nadmeću u radu za svoj dom i za dječicu koju očekuju, pa kućnu smočnicu neumorno pune hranom.

Tko će više i tko će slasnije hrane pribaviti! Tako se u udubini gdje je gnjezdašce slaže i gomila sve više žira i oraha i slasnih bobica i zrnjevlja svake vrste. Zatim će ženka ostati u gnijezdu: 14 do 18 dana grijat će 6 do 8 jaja, a za sve to vrijeme mužjak će joj s mnogo brižljivosti i nježnosti donositi svježe hrane.

Sad je vrijeme objedu. Brgljez je pažljivo uglavio tvrdi plod u raspuklinu na kori drveta. Tako mu zalogaj neće izmaknuti kad stane čekićati brzim nizovima snažnih udaraca kljunom.

Ovom se djetlu prohtjelo poigrati se silnika pred brgljezom. Hrabri ptić naučit će ga pameti. Strelovitim sunovratnim naletima, uz obilne udarce krilima i kljunom, otjerat će napasnika.

Šareni grobar

Naš bi svijet veoma brzo postao prenapučen da za sva živa bića podjednako ne vrijedi turobni zakon prolaznosti života. No sva bi Zemlja postala mrtva grobnica kad posmrtni ostaci ne bi trunuli i nestajali. U tome pomažu i neke životinje, na primjer lijepi šarenkasti kukac na donjoj slici. Ime je dobio po svom »zanimanju«. Urođeni ga nagon navodi da, netom se stane hvatati mrak, izmili iz svog zakloništa pa njuška na sve strane neće li odnekud doprijeti zadah mrtva tijela kakve manje životinje. Izvrstan osjet mirisa brzo će ga dovesti na pravo mjesto, a zajedno s njime i čitav roj njegovih rođaka. Radišni i žustri grobari odmah se primaju tegobna posla: sve se mora obaviti pod okriljem noći, tako da nov dan zateče samo nadgrobnu humku zemlje. Čovjek naprosto ne bi vjerovao kako ti kukčići spretno obavljaju svoj ukopnički posao — kao dobro uvježbana momčad. No oni — uza sve ono kopanje i rovanje — nađu još i vremena da se neprestano među sobom glože i tuku. Jer to što grobari rade ne potječe iz poštovanja prema mrtvome tijelu. Ne potječe ni iz zabrinutosti da leš truljenjem ne okuži okolinu. To je samo domišljat način da svoje potomstvo zbrinu hranom. A kako to rade, doznat ćete na slijedećoj strani.

Jeste li znali?...

... da od svih onih premnogih grobara koji su u slozi i neslozi obavili pogrebnički posao plodove rada ubire jedna jedina oplođena ženka: ona tu polaže jaja, a svi ostali napuštaju »uzaludno« radilište? ... da su prirodoslovci budno pratili rad dva obilježena para grobara pa su ustanovili da su oni, u toku pet sedmica, pokopali: dvije krtice, četiri žabe, dvije ptičice, četiri skakavca, utrobu jedne ribe i dva komadića teleće jetre?

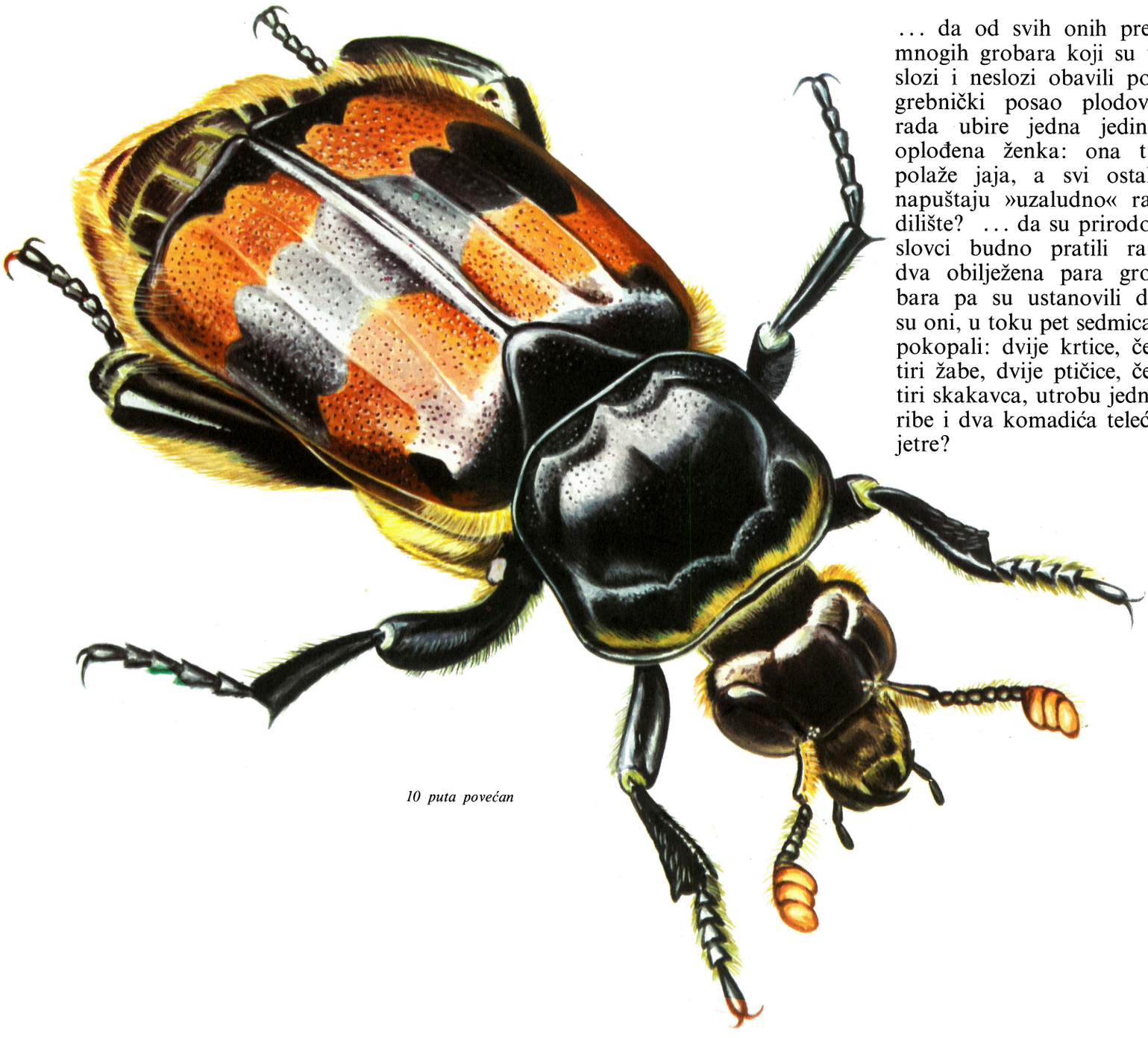

10 puta povećan

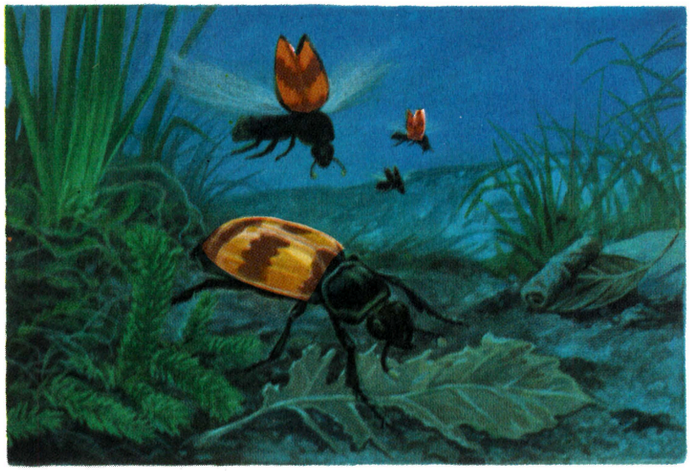

Ovi kukci-noćnici osjete iz velike daljine zadah mesa što trune. Za kratko vrijeme eto ih jatomice onamo. Tek što su se iskupili oko crkotine, već su se dali na posao da je pokopaju. Sveudilj radeći guraju se i tuku, ne prestajući dok ne pobijedi najjači par.

Crko miš. Šareni grobari obilaze ga odasvud procjenjujući pogledom stručnjaka koliku mu raku valja iskopati. Ali ovdje leži mrtvo tijelo na kamenitu tlu po kojemu se kopati ne može. Zato će kukci zajedničkim silama odvući leš na prikladnije mjesto.

Kad su miša dopremili kamo treba, radišni se ukopnici odmah primaju posla. Sa svih strana razgrću zemlju ispod trupla. Tako će ono i vlastitom težinom tonuti sve dublje u prhku zemlju pa će time pomoći grobarima da pokop obave sa što manje truda.

Grob će, zajedno sa strvinom, biti dom i smočnica novom pokoljenju grobara. Zato se kukci brinu da grob dobro osiguraju, pa će gdjekada biti dubok i do 30 cm. Kad je, napokon, urađeno sve što je trebalo uraditi, pobjednički par ostaje, ostali odlaze.

1

2

3

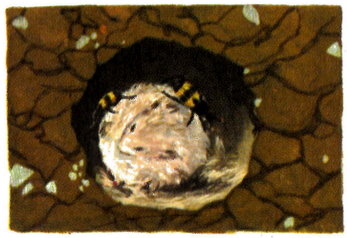

4

Kad bismo promatrali u razini zemlje i ispod nje, vidjeli bismo ovo što nam prikazuju gornje sličice. Zajedničkim naporom mnogih pogrebnika mrtvi miš tone u grob (1 i 2). Preostali par kukaca »obrađuje« leš sve dok ga ne preobrati u kuglu (3). Tada će ženka postrance iskopati rupu (4) gdje će izleći jaja.

Na strvini smotanoj u kuglu stoji grobarova ženka. A zelenkaste životinjice što podsjećaju na gusjenice? — To su novorođeni grobarčići! Majka u prvo vrijeme hrani te ličinke tako da sama jede od strvine pa na usta izbacuje kapljice poluprobavljene hrane. Kad se ličinke počnu hraniti same, majka je već uginula.

Evropski bizon

Nijedna se evropska kopnena životinja ne može golemošću natjecati s bizonom: u plećima je visok gotovo 2 m, dugačak je 3,5 m, a težak punu tonu! U pretpovijesno doba bezbrojna krda ovih divljih goveda (slično kao donedavno njihovi američki rođaci po tamošnjim prerijama) mukala su i rikala po šumovitim dolinama srednje i sjeverne Evrope. U vrijeme naših djedova umjetno su održavani posljednji primjerci evropskih bizona u zaštićenim predjelima Poljske i Rusije. Drugi svjetski rat istrijebio ih je gotovo do posljednjega, ali su ipak sačuvani od propasti jer su ponovo uzgojeni. Bizon nosi golemu glavurdu ukrašenu kuštravom čupom na čelu i bradom na licu i grlu te okrunjenu parom snažnih rogova. Mužjaka resi i griva na grebenu vrata. Takvoj glavi pripada i gromadna tjelesina. Unatoč silnoj toj snazi bizon je plahe ćudi pa će od čovjeka pobjeći; no zlo i naopako obuzme li ga gnjev: sve se tada pred njim i pod njim ruši i pršti na sve strane.

1/9 prirodne veličine

Jeste li znali?...

... da je davno govedo tur, koje je nastavalo i naše krajeve (pa je Turopolje po njemu nazvano), netragom izumrlo? ... da je sretnija sudbina sjeverooameričkih bizona? Računa se da ih je u Kolombovo doba bilo šezdesetak milijuna; prije sto godina spao je taj broj na svega nekoliko stotina; danas već ima tridesetak tisuća bizona.

Najmilija hrana

krmne trave

zelenje

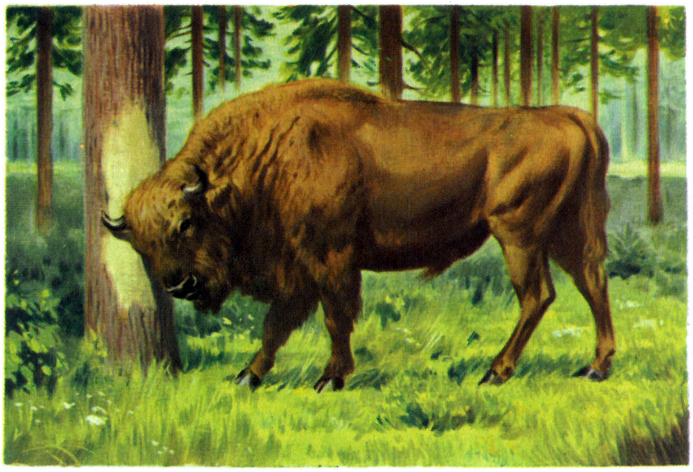

Bizon često tare rogove o ista mjesta na deblu pojedinih stabala. Tu je kora s drveta oguljena na velikoj plohi koja se izdaleka bjelasa. Time mužjaci ovih gromadnih preživača označavaju granice svojih područja. Da oznake budu vidljivije, mažu ih glibom u kojem su se kaljužali da se oslobode nametnika u koži.

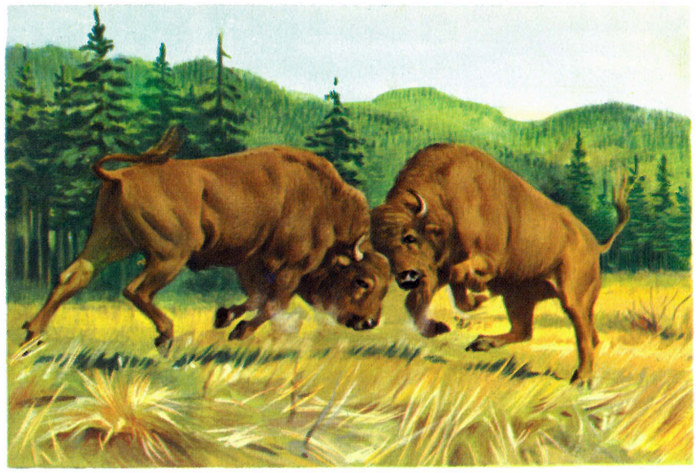

U punom jeku ljeta uspale se i ova živa »borna kola«. Razdraženi ljubavnim porivima, mužjaci već izdaleka jure jedan na drugoga. Zemlja tutnji od njihova kasa, a pognute se glavurde sražavaju s potmulim trijeskom. Strahotni udarci, po snazi jednaki udarcima najvećeg malja, postaju kobni za slabiće.

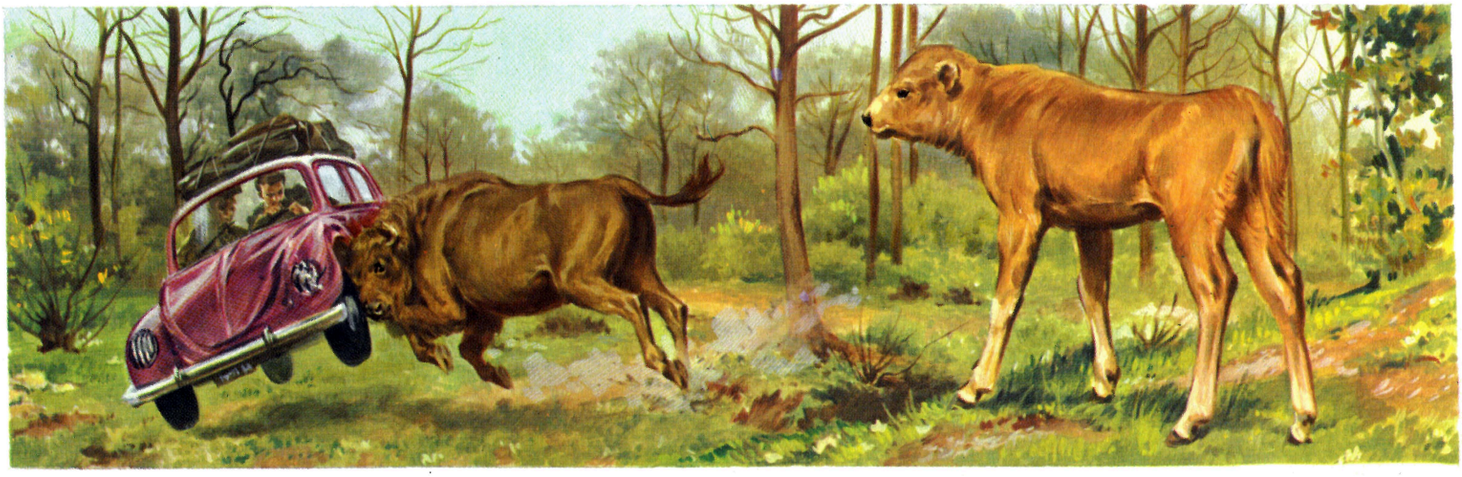

Ženka evropskog bizona, nježno privržena svojemu potomstvu, uvijek će srčano braniti tele od bilo koga tko joj se učini opasnim, pa će bez skanjivanja prva nasrnuti i kad se taj pretpostavljeni neprijatelj nalazi prilično daleko. Odlučno će tjerati i bikove, koji često znaju ugroziti život mališana. Takva gorljiva materinska ljubav dovodi katkad do opasno-šaljivih nesporazuma, a jedan takav prizor vidite gore na slici. Novinari koji su se zaputili u zaštićeno područje da izbliza snimaju život bizona nisu se nadali ovakvu dočeku. Već poodrasli telac prati ishod »dvoboja« između iskonske životinjske snage i željeznog »čudovišta«.

Evropski bizoni navraćaju često do nekih čistina u šumi i tu se do mile volje prašinaju oslobađajući se tako nesnosnih nametnika. Te se navike ne odriču ni zimi; čini se čak da im valjanje po snijegu pruža još veći užitak. Na nekoliko zaštićenih područja u SSSR-u čuvaju se od izumrća stada evropskoga bizona.

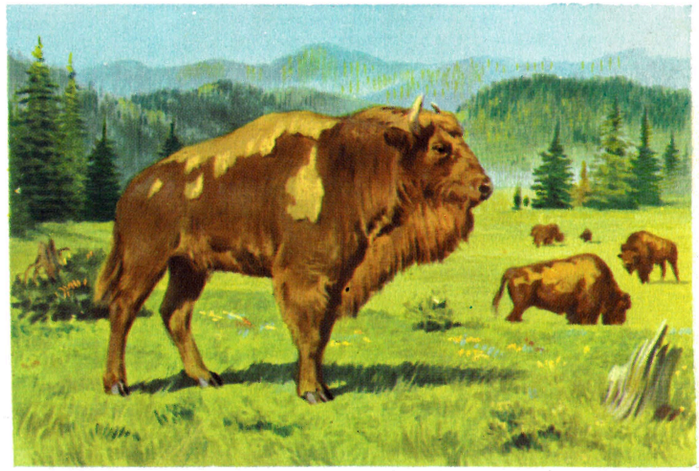

Nevremena se bizoni ne moraju bojati jer ih štite gusta i nepropusna dlaka i debela koža. Kad se u proljeće ovi gorostasi linjaju, zimska im dlaka opada u gustim pramenovima, a zamjenjuje je nova, nježnija dlaka ljetne odjeće. Nju će zadržati sve do studenih dana. Bizoni najradije borave na proplancima crnogoričnih šuma.

Dikobraz

Tko pogleda ovoga najvećeg evropskog glodavca, ovako posvuda nakićenog tvrdim bodljikama, proći će ga volja za svađom i zanovijetanjem. A dikobraz je po naravi mirnjačina pa je sretan puste li ga drugi na miru. Danju drijema, a noću iskapa gomolje ili pobire stričkove i kestenje: ukratko — nije nikome na putu. Pa ipak se nađe napasnika kojima vrag ne da mira, nego smišljaju kako da tom zdepastom i sporom životinjom omaste brke. Dikobraz će takvu zanovijetalu okrenuti svoju najbodljikaviju stranu, hrbat i rep, uz potmulo roktanje koje znači otprilike: okani se ti ćorava posla! Netko će to shvatiti, a netko neće. Onaj prvi će tada otići odakle je i došao; ovoga će drugoga najzad dikobraz opatrnuti repom. Žrtvovat će tako nekoliko svojih dičnih kopalja, ali će onaj drugi ponijeti u doslovnom smislu oštru opomenu da dikobraza drugom prilikom nadaleko zaobiđe.

Jeste li znali?...

... da dikobraz nije ni u kakvu bliskome srodstvu s ježem, iako su obadvojica bodljikavci? (Dikobraz je član reda glodavaca, a jež reda kukcojeda.) ... da dikobraz živi po južnoevropskim krajevima i po susjednim prekomorskim afričkim krajevima?

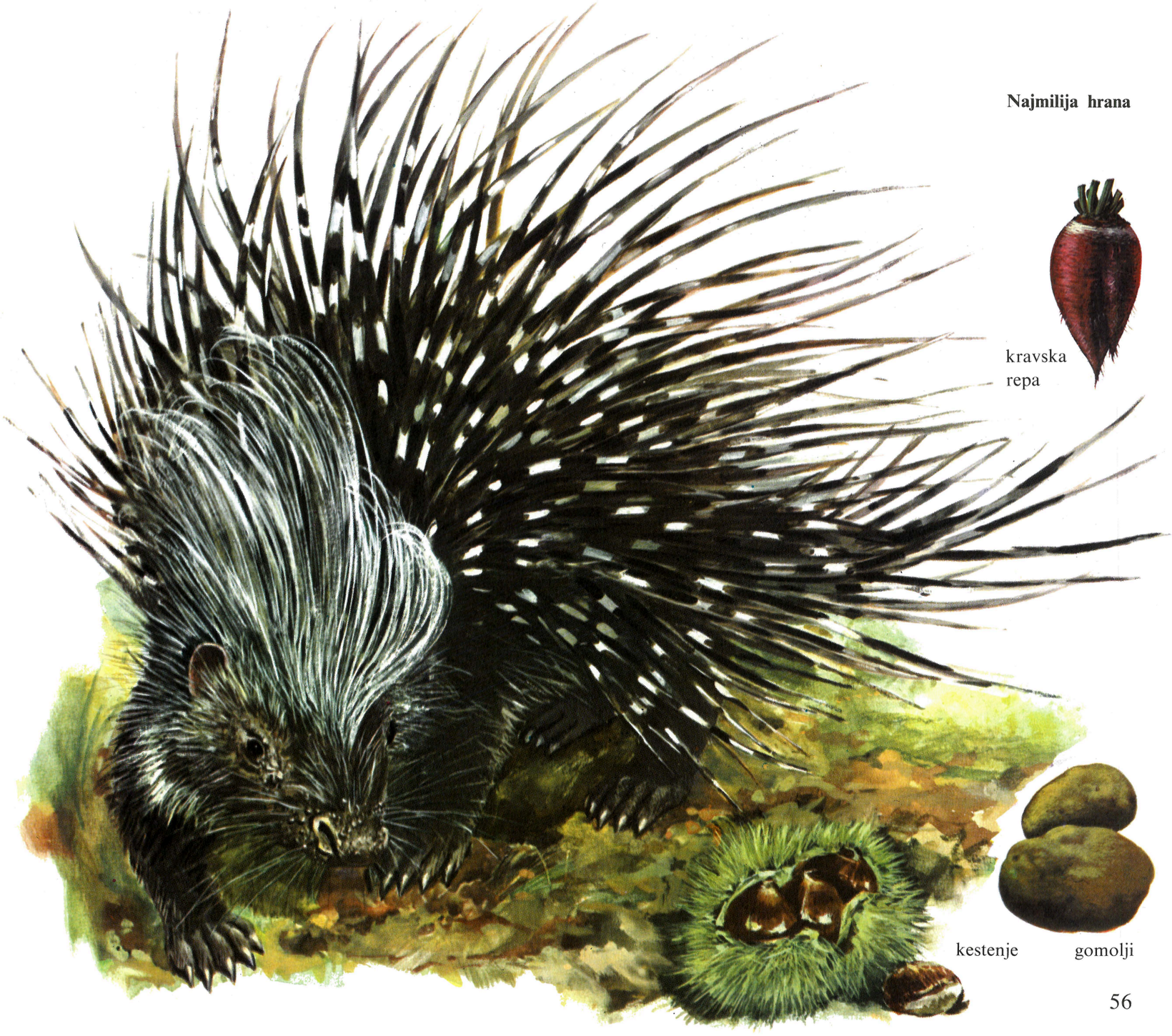

Kad se dikobraščići okote, bodljike im još nisu oštre ni tvrde, nego nalikuju mekim čekinjama; no ubrzo će otvrdnuti. Ne prođe otada ni nekoliko dana — eto već nestašne dječurlije gdje posvuda kaska za majkom, a ona ih uči kopati i tražiti hranu.

Prije nego se povuku u zimska skrovišta, dikobrazi će se najesti koliko im trbuh podnese. Pri tom se mogu uspraviti na stražnje noge. Prednjim šapicama prinose zalogaje ustima. Ovaj njihov noćni posjet vinogradu zacijelo neće obradovati vinogradara.

Inače u svemu spor, dikobraz je brz kopač pa će za nevjerojatno kratko vrijeme jakim noktima iskopati u zemlji dubok rov. Tu će se obdan skrivati, a obnoć će tražiti hranu. Možda od straha da ga ne otkrije neprijatelj, dikobraz često mijenja svoja skrovišta.

Spazi li otrovnicu, ova će se bodljikava životinja odmah tako pogrbiti da prema zmiji uperi najubojnija svoja koplja. Pri tome frkće i rokće i šuška repnim bodljikama, te zmiji ne preostaje drugo nego da što prije pobjegne od toga neugodnog stvora.

Dikobraza je prvi snijeg iznenadio na otvorenu prostoru. Prije nego je našao kakvo pribježište, sučelio se s ova dva vuka. Iako izgladnjele, zvijeri oprezno obilaze skanjujući se da napadnu. Ne učine li to oni, učinit će dikobraz pa će ih natjerati u bijeg.

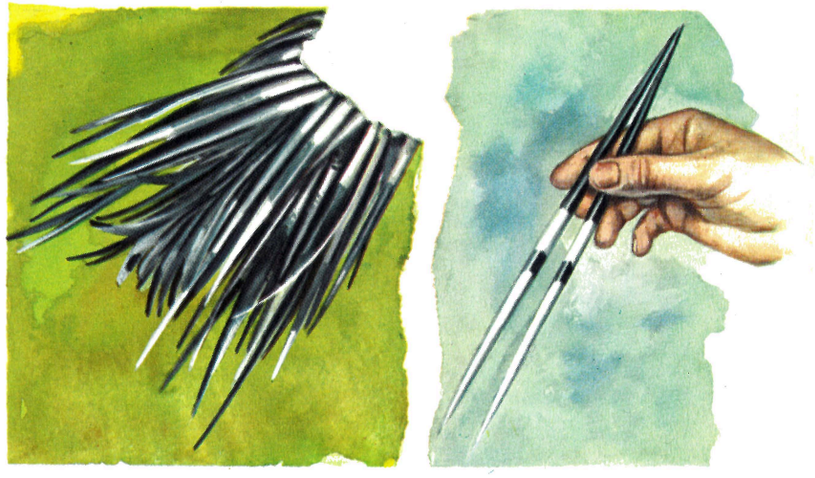

Bodljike su dugačke tridesetak centimetara. Sve su šuplje, no neke su ispunjene spužvastom srži, a neke nisu. Zloslutno zveketu kad se životinja kreće. No dobroćudni glodavac ne upotrebljava ih kao oružje za napad, nego samo kao sredstvo obrane.

Žutoglavi bradaš

Ova lijepa i ponosita grabljivica, bliski rođak orlova i sokolova, živi na najvišim planinama Staroga svijeta. Golema je to ptičurina (raskriljena mjeri i do 3 m!) i snažna, a osebujan joj izgled daje čuperak čekinjasta perja na korijenu kljuna. Po toj je bradici i nazvana bradašem ili bradanom, ali ni u drugim imenima ne oskudijeva: crvenjak, kostoberina, kostolom, pepeljar, sivi krstač, zer, žutelj... Bradaš je samotar, tako da su pojedini parovi rasijani po veoma prostranu području. Zakon zabranjuje lov na bradaša, no s druge mu strane prijeti zator jer se često polakomi za otrovanim mesom podmetnutim vukovima. A bradašu, premda je tako velik i snažan, strvina je glavna hrana. No hoće on i na što živo nasrnuti: na ovcu, divokozu, svisca, zeca, lisicu, srnče... Tada ne postupa »junački« kao orao: ne baca se ravno na svoju žrtvu, nego je podmuklo iznenađuje napadom s leđa. A i tada je više udara krilima nego kljunom i čaporcima. U tome i jest »taktika« ove grabljivice: ona ne nastoji plijen odmah svladati, već izbezumiti ga do te mjere da stane bježati glavom bez obzira. Pa kad tako dojuri do strme stijene ili ruba provalije, bradaš ga krilima ruši u bezdan. Ondje će žrtvu, bude li još živa, dotući i na miru proždrijeti.

Jeste li znali?...

... da kod nas ima još samo nekoliko desetaka parova žutoglavih bradaša u najvrletnijim bosanskim planinama?

1/4 prirodne veličine

Neumoljivi zakon prirode određuje da nestane sve što je kržljavo i bolesno; samo najzdravije i najjače jedinke ostaju da nastave svoju vrstu. Bradaš je jedan od (nesvjesnih) izvršilaca toga zakona. Ovdje ga vidite kako progoni bolesnog i usamljenog muflona: svojim ga nasrtanjem tako izbezumio da se strmoglavio u bezdan.

Bradaš je smislio lukav način da se domogne i takve hrane do koje inače ne može kljunom doprijeti. Ponese uvis veliku kost koja krije slasnu moždinu pa je pušta iz pandža da se razbije o stijenje (zato ga nazivaju kostolom i kostoberina). Ponijet će i kornjaču, a kad joj se tvrdi oklop smrska, eto mu gozbe.

Kad se toliko nažderao da samo što ne pukne, žutoglavi se bradaš prepušta užitku od kojeg mu milijega nema — polaganoj probavi. Sve to vrijeme dremucka na pećini, sav predan blaženoj tromosti. Oteščao od obilna jela, ostat će dulje nepomičan. A kad napokon poželi uzletjeti, to neće ići bez izvjesnih teškoća.

Smješteno u nedostupnoj rasjelini među hridinama, bradaševo gnijezdo nije uzor ptičjeg kućanstva: to je rupa oskudno zatrpana kakvim čuperkom krzna, šušnjarom i granjem. Tu čuči jedno mladunče, ili dva, nestrpljivo čekajući roditelje s hranom.

Žutoglavi bradaš veličinom nadmašuje orla, ali mu nedostaje orlove smjelosti. Pa ipak se, u rijetkim prigodama doduše, odvaži te napadne veću životinju pa i čovjeka (najčešće dijete) — što je dalo osnovu mnogim pretjeranim pričama i bajkama.

Srna

U mirnim šumama s obiljem grmova kreće se lakim i brzim hodom srna. Velike joj uške hvataju svaki šum, krupne crne oči motre na sve strane, vlažna njuška uvlači mirise odasvud: srna je plaho i nadasve nepovjerljivo stvorenje. Srndaća (na donjoj slici) krasi rogovlje s nekoliko parožaka. Taj »mališan« među našim jelenima samotuje veći dio godine; ljeti zasniva obitelj; zimi se srneći narod skuplja u veća stada, koja broje i 50—60 grla. Nije neobično što srna dok živi strepi za svoj život: progone je orao i bradaš, lisica i vuk, ris i medvjed, a još više čovjek. Posebno je teško pogađaju snjegovite zime jer joj uski papci propadaju kroz skorušen snijeg, noge joj se izranjave pa je krvav trag odaje neprijateljima. Zna se dogoditi da joj snijeg zarobi noge tako da nesretnica zaglavi od studeni i gladi. Lovci se zato zimi usrdno brinu o srnama: iznemogle životinje prenose na sigurna mjesta, a po šumi postavljaju hranilišta s jaslama punim sijena. Srna tu brigu i zaslužuje: ta ona je najljupkiji ures naših gorskih šuma.

Jeste li znali?...

... da srndać, kao i jelen, svake godine mijenja rogovlje: ujesen ga odbacuje, a u veljači dobiva novo? ... da srna ima obično po dva laneta, rjeđe jedno ili tri? ... da srne, kad ponestane druge hrane, glođu zimi koru s drveća i time oštećuju šumske nasade?

pupoljci četinjača

Najmilija hrana

žir

gljive

1/6 prirodne veličine

Srne se, kao i ostali članovi porodice jelena, služe zimi posebnom lukavštinom da bi lovcu zavarale trag. One se na pogodnu mjestu obrnu i krenu nazad stajući točno u vlastite tragove na snijegu. Ta »ratna varka« ne izvire iz posebne srneće mudrosti, nego je posljedica vrlo razvijenih osjeta njuha, sluha i vida.

Spazi li srndać u vrijeme parenja srnu, slijedit će je uporno. A srna će se pretvarati da želi od njega pobjeći. Tako će to dvoje budućih mladenaca prokrstariti velik dio šume, ostavljajući za sobom otiske papaka u nizu zapletenih vijuga i petlja. To će se poigravanje završiti izrazitom »osmicom«: vjeridba je obavljena.

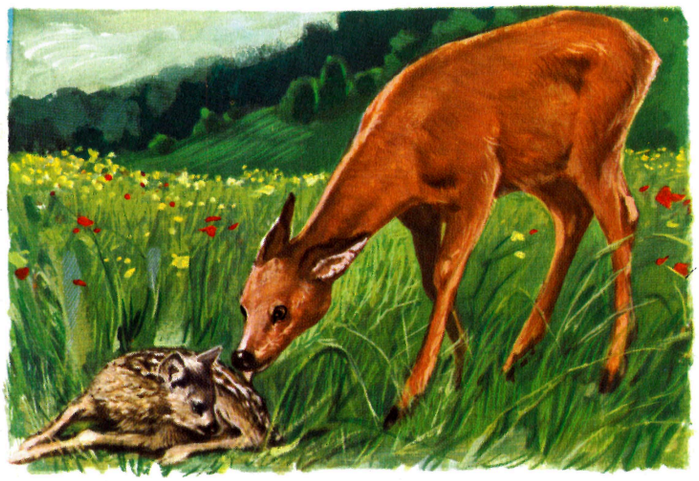

Nije prošao ni sat vremena što se lane na svijet pomolilo, a ono već pokušava stati na svoje tanahne i drhtave noge — bez uspjeha, razumije se. Majka mu je za to vrijeme zabavljena time da ga sa svih strana liže: tako mu uređuje krzno i, što je još važnije, potiče krvotok na živahnije strujanje. Srna je brižna mati.

Orao neće propustiti zgodu da se dočepa slasna a bespomoćna srnčeta. No tu je srna da mališa upozori oštrom blekom: be-be-be! — i on će se posve priljubiti uza zemlju. Požrtvovna će roditeljka učiniti sve što može da pozornost krilatoga razbojnika svrne na se; ne pomogne li varka, navalit će na orla papcima.

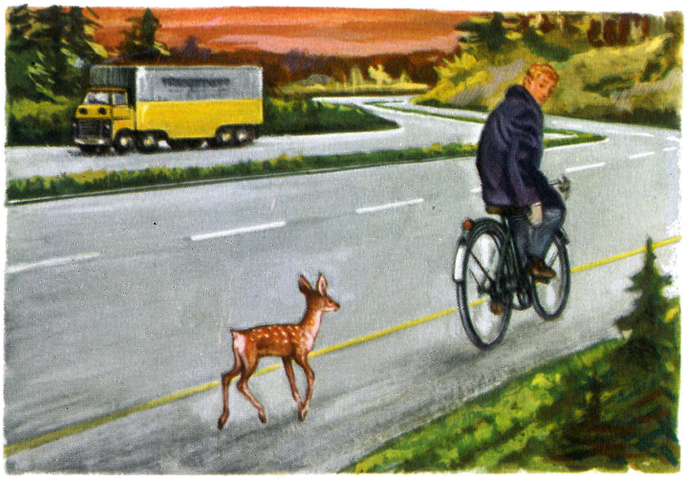

Lane slijedi mater po nagonu koji ga upućuje da ide za bijelom pjegom na stražnjem dijelu srnina tijela. Ovo je lane zabasalo na cestu koja prolazi gorskim krajem. Naišao bicikl s bijelim znakom na stražnjem blatobranu — a srnčetu nagon progovorio: sad slijedi bijelo! I ono je počelo kaskati za biciklom.

Srnče uzgojeno u sužanjstvu i othranjeno mlijekom »na dudu« izgubilo je prirođenu plahost i nepovjerljivost: ne boji se više ni ljudi, ni strojeva, ni iznenadna štropota. U drugom mjesecu već se priučava zelenoj hrani, a domalo se s posebnim tekom sladi žirom i bukvicom, no isto tako rado glođe koru s mlada drveća.

Orao krstaš 8

Kozorog 10

Alpska bijelka 12

Alpski bijeli zec 14

Zelembać 16

Veliki tetrijeb..... 18

Svizac 20

Mrki medvjed 22

Rusi mrav 24

Divokoza 26

Riđovka 28

Jelen lopatar 30

Sovuljaga 32

Zerdav 34

Bjeloglavi sup..... 36

Magot 38

Termit 40

Muflon 42

Mali tetrijeb 44

Štipavac 46

Genetka 48

Brgljez 50

Šareni grobar 52

Evropski bizon 54

Dikobraz 56

Žutoglavi bradaš 58

Srna 60

ŠAROLIKO CARSTVO ŽIVOTINJA

3. ŽIVOTINJE IZ PLANINE I DOLINE

Ovo je treći svezak male zoološke enciklopedije posvećene životinjskom svijetu Evrope.

Ostali su svesci:

1. **ŽIVOTINJE U ŠUMI I ŠIKARI**
2. **ŽIVOTINJE U MORU I KRAJ MORA**
4. **ŽIVOTINJE OKO KUĆE I U VRTU**
5. **ŽIVOTINJE KOPNENIH VODA**
6. **ŽIVOTINJE U POLJU I DVORIŠTU**

R — 119/2